



ПОДКРЕПЕНО ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ

ТЕОРЕТИЧЕН И ПРАКТИЧЕСКИ
ПОМОЩНИК за ТЪЛКОВНИЦИ
по Подкрепено вземане на решение



БЪЛГАРСКИ ЦЕНТЪР
ЗА НЕСТОПАНСКО
ПРАВО

ПОДКРЕПЕНО ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ

Български център за нестопанско право

ПОДКРЕПЕНО ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ

ТЕОРЕТИЧЕН И ПРАКТИЧЕСКИ
ПОМОЩНИК за *ТЪЛКОВНИЦИ* по
Подкрепено вземане на решение

София, 2020

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

ГПК	Граждански процесуален кодекс
ЗСУ	Закон за социалните услуги
ПВР	Подкрепено вземане на решение
КПХУ	Конвенция за правата на хората с увреждания
ИЗ	Интелектуални затруднения
ДАК	Допълваща и алтернативна комуникация
ПЗП	Психично-здравни проблеми
ЗФЛМП	Закон за физическите лица и мерките за подкрепа
ЗЛС	Закон за лицата и семейството
СК	Семеен кодекс
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ГРАО	Гражданска регистрация и административно обслужване
ЗХУ	Закон за хората с увреждания
ВЛ	Вещо лице
АСП	Агенция „Социално подпомагане“
ДСП	Дирекция „Социално подпомагане“
МКБ	Международна класификация на болестите
СЗО	Световна здравна организация
IDD	Intellectual Developmental Disorders

РАБОТНИ ДЕФИНИЦИИ

Закон за хората с увреждания – подкрепеното вземане на решение (ПВР) е съчетание на социални интервенции, които целят подкрепа за вземане на решения, които имат правни последици и водят до конкретни резултати за човека с увреждане.

Закон за физическите лица и мерките за подкрепа – подкрепеното вземане на решение е мярка за подкрепа, при която одобреният от съда подкрепящ, при условията на доверителна връзка, подпомага подкрепения за изразяване на неговите желания и предпочитания при вземане на решение за извършването на конкретни правни действия.

Мярка ПВР – предаване на изразеното от човека от значими хора, в резултат на което поведение може да бъде направен извод по категоричен и неоспорим начин за волята и желанието на лицето (само за целите на тази процедура).

Лице с ограничена дееспособност – лице, на което по съдебен ред е отнета/ограничена възможността неговите волеизявления (изразена воля, съгласие, желания и предпочитания) да имат правно значение и последици, включително да бъдат приети от третите страни (всички останали) за валидни.

Пълно ограничаване (поставяне под пълно запрещение) – учредява се настойничество и се назначава настойник, волеизявленията на лицето са невалидни, вместо него правно значение имат волеизявленията на настойника.

Ограничено запрещение (поставяне под ограничено запрещение) – учредява се попечителство, назначава се попечител, волеизявленията на лицето имат стойност, само ако са направени заедно и в съответствие с волеизявленията на попечителя.

Тълковник по ПВР – професионалист със специални знания, който трябва да посредничи на съда в разбиране на съгласието, което да изрази лицето по повод на поставените от съда въпроси. Експертът по ПВР се определя като **Тълковник** – настоящият термин, с който борава Гражданският процесуален кодекс. Този вид Тълковник се различава от експерта, който прави жестомимичен превод. Той разполага със специфично знание и опит в разбирането на начините, по които хората с нарушения в интелектуалното функциониране мислят и комуникират, след изготвяне на Протокол за комуникация. Тълкуването/интерпретацията се състои в предаване на съдържанието на онова, което иска да каже човекът. Основна задача на Тълковника е да открие какви са уменията на човека да общува (а степента им е в много широк диапазон), за да го подкрепи да предаде съдържанието на информацията, която има (своята воля, желания и предпочитания). Приема се, че всеки човек може да изразява по свой специфичен начин, който може да бъде разбран по различни критерии като повтораемост на изразните средства спрямо хората, към които са насочени, повтораемост в различни или еднакви ситуации и др.

Фасилитатор по ПВР – професионалист, обучен да прилага ПВР, който подкрепя човека да избере и създаде своя подкрепяща мрежа. Човекът сам избира хората, които са значими за него, и това е първият му избор. Задача на фасилитатора е да следи за коректното провеждане на процесите на ПВР във всяка индивидуална подкрепяща мрежа – да подкрепи човека в изграждане на подкрепяща мрежа; да подкрепи изграждането на връзки между подкрепящите; да адаптира по специфичен начин участието на човека в подкрепящата мрежа (например как ще се изразява, за да бъде разбран, какво е необходимо за това, кой ще го осигури); да подкрепя създадените мрежи, докато са устойчиви и започнат да работят самостоятелно като естествени мрежи за подкрепа.

Вещи лица – наричани накратко *експерти*, е юридически термин. Те са специалисти, които със своето образование, обучение или (професионален) опит имат експертно специализирано знание в определена област, надхвърлящо обичайните знания и опит в нея на повечето хора, и това тяхно знание е достатъчно, за да е възможно официално да се разчита на техни показания и становища, които имат научен, технически или друг характер, относно доказателство или факт, които са в обсега на експертните им знания. Тяхното експертно мнение (становище) има подпомагаща роля при откриването и доказването на фактите. Вещите лица подпомагат дейностите на институциите, съда, полицията, застрахователните компании и др. чрез аналитични действия и методи, наречени *експертизи в определената област*. Назначават се от органа, който се нуждае от тяхната компетентност, когато му липсват необходимите специални познания.

Алгоритъм – съвкупност от знание, стъпки и мерки в определена системна последователност, които *експерт по ПВР* може да използва и които да го водят в процеса на подкрепа на лица с нарушения в интелектуалното функциониране за осигуряване на достъп до правосъдие и изразяване на съгласие в дела за избор на място за живеене.

Класическа съдебно-психиатрична експертиза – вещото лице психиатър оценява състоянието на лицето и дали то е годно да изяснява воля. За разлика от нея, експертизата на Тълковника има за задача да даде интерпретация (не поставя под въпрос дали лицето изяснява воля).

Съдържание

ВЪВЕЖДАЩА ЧАСТ

Към читателя	12
Благодарности	13
За какво ще Ви е полезен този материал?	17

ПЪРВА ГЛАВА:

ЗАКОНЪТ, КОЙТО ПОСТАВЯ РАМКАТА

Конвенцията за правата на хората с увреждания	19
Философията и стандартите на чл. 12	25
Поставянето под запрещение според българското законодателство	30
Мерките за подкрепа за осигуряване на достъп до правосъдие и правна защита според Закона за хората с увреждания	35
Съдебни процедури, в които може да участва Тълковникът по ПВР	39
Поставяне под запрещение (ГПК)	39
Даване на съгласие за настаняване в резидентна услуга (ЗСУ)	40

ВТОРА ГЛАВА:

КОМУНИКАЦИЯ

Теоретични постановки за комуникацията	49
Интеракция и комуникация	49
Нарушение в интелектуалното функциониране	51
Митове и факти за хората с интелектуални затруднения	57
Допълваща и алтернативна комуникация	64
Комуникиране на волята и желанията	75
Комуникация на правата	75
Подкрепа при вземане на решение	78
ПВР	80
Инструментариум, върху който Тълковникът изгражда своята експертиза	84

Видове подкрепа от Тълковник по ПВР	86
Подкрепа на комуникацията чрез ДАК	87
Подкрепа на комуникацията чрез доверително лице	89

ТРЕТА ГЛАВА:

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ФИГУРА НА ТЪЛКОВНИКА

Профил на Тълковника	101
Протокол за изследване на комуникацията	102
Цел на инструмента и видове протоколи	102
Предназначение и употреба	104
Изготвяне на Протокол - някои важни изисквания	104
Протокол за изследване на комуникацията	105
- инструмент за ефективна подкрепа	105
Речник на Тълковника	108
Цел на създаване на инструмента	108
Предназначение и употреба	111
Правила за употреба	112
Как работи практически Речникът	115
Заключение	116

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА:

АЛГОРИТЪМ ЗА РАБОТА СЪС СЪДА

Елементи на Алгоритъма	119
Изводи и заключителни мисли	124

ПЕТА ГЛАВА:

ПРИЛОЖЕНИЯ

Бланка на Протокол за изследване на комуникацията	128
Речник на Тълковника	138
Бланка за изготвяне на Експертиза	151
Полезни връзки	155
За авторите	157



Въвеждаща част

Към читателя

Уважаеми читателю,

Ако разлистваш следващите страници, вероятно си човек с образование и/или опит в социалната сфера и си предизвикан от идеята да можеш да прилагаш нови техники и знания в работата си с хора с нарушения в интелектуалното функциониране. Възможно е и да си юрист, който търси нови и ефективни методи за осигуряване на достъп до правосъдие на групата на хората с нарушения в интелектуалното функциониране.

Независимо какъв професионален профил или интерес те мотивира да разлистиш следващите страници, това, което искаме да споделим от самото начало, е, че този наръчник ще е полезен за:

- Професионалисти, които работят с хора с нарушения в интелектуалното функциониране и които търсят възможности за представяне и подобряване на комуникацията с тази група, както и взаимодействието на тази група с трети страни;

- Хора, които се вълнуват от темата „Как можем да осигурим равенство пред закона за толкова трудна (от гледна точка на останалите) комуникационна група?“;

- Организации, които имат желание да въведат иновативни методи на обучение и работа с хора с нарушения в интелектуалното функциониране, за да защитават правата им.

Преди две години се изправихме пред шанс (който съдебната система ни даде) да подкрепим група хора с нарушения в интелектуалното функциониране (в различна степен) да комуникират своята воля и предпочитания в съдебни процедури. Бяхме сигурни, че правната и социална експертиза, която имаме, дългогодишният опит в терапевтична работа с тази група хора, желанието ни да създаваме и да развиваме инструменти, които да осигуряват възможност и на тези хора да общуват със съда, са гарант за едно добро начало. Бяхме водени единствено от мисълта за човека.

В следващите глави сме разказали почти всичко, което знаем, пробвали сме и можем да направим в рамките на обучение за експерти – *Тълковници по ПВР*. Все още в България са рядкост подобни материали и вярваме, че колкото повече обучители и обучени в България и по света „разказват“ тази тема, толкова е по-голям шансът промяната да се случи:

- 1.** да се променят законодателството и практиките така, че хората с нарушения в интелектуалното функциониране да могат да живеят достойно;
- 2.** да имат по-добро качество на живот, в който са подкрепяни, а не са лишавани от права;
- 3.** да бъдат улеснени да комуникират и защитават избора си, без това да води до злоупотреби и манипулации с тях.

Онова, което няма да успеем да Ви споделим в тези страници, са безбройните истории на успех, солидарност, радост от живота, когато сме прилагали ценностите и методите на ПВР, както и многото тъжни истории на човешки съдби, които са станали още по-нещастни и тъжни, защото правото, вместо да даде справедливо решение, е дало възможност за ограничение, изолация и непоправима злоупотреба.

Вярваме, че всеки човек е способен да се изрази, да комуникира и да взема решения за собствения си живот, единствено трябва да получи нужната помощ и подкрепа.

Надяваме се, че някой ден можем на живо да споделим този опит, като се включите в бъдещите обучения за *Тълковници по ПВР*.

От авторите,
Надя Шабани, Росица Савова, Мария Станчева

Благодарности

Специалната ни благодарност е за най-големия ни Вдъхновител – д-р Майкъл Бах, който винаги е Вярвал във Версията за подкрепеното Вземане на решения, разработена в рамките на Програма „Следваща стъпка“ и залегнала в по-голямата си част в Проектозакона за физическите лица и мерките за подкрепа¹, и който ни научи как да апробираме новата формула за дееспособност и да управляваме процеса на промяна на различните нива. Също така – специални благодарности изказваме на Българската асоциация за лица с интелектуални затруднения (БАЛИЗ) и на Всички съдии и съдийски състави от Софийски районен съд, които отвориха Вратите на съдебната система за изслушвания на хора с нарушение в интелектуалното функциониране и заявиха, че подкрепят бъдещото развитие на тази и подобни процедури.

¹ Законопроект за физическите лица и мерките за подкрепа, внесен в 44-тото НС, 4 август 2016 г.

Пилотна програма „Следваща стъпка“, изпълнявана от Български център за нестопанско право (БЦНП), Българска асоциация за лица с интелектуални затруднения (БАЛИЗ), Глобална инициатива в психиатрията - София (ГИП)

Програма „Следваща стъпка“ стартира като пилотна инициатива през 2012 г. с цел по систематизиран начин да апробира мерки за подкрепа на хора с нарушение в интелектуалното функциониране или на хора с психично-здравни проблеми (ПЗП) и проследява резултатите и документира конкретни изводи, на основата на които се предлагат правни решения, отчитайки контекстуалните особености в различните места в България и спецификите на отделни групи хора, обхванати от Програмата.

Програмата обхваща повече от 150 човека с увреждания (ИЗ и ПЗП) и над 1500 членове на техните семейства и близки. Тя се разви в София (Сдружение „Асоциация Аутизъм“ и Глобална инициатива в психиатрията - София), Видин (РДПЛУЗ), Пловдив (Сдружение „Паралелен свят“), Добрич (Фондация „Св. Николай Чудотворец“), Ловеч (Сдружение „Закрила“) и Бобов дол (Сдружение „Иновация“). Пилотните проекти за ПВР са обособени в рамките на действащи и натрупали опит във времето социални услуги за хора с нарушение в интелектуалното функциониране или психични проблеми. Апробирането на новия подход (личностно центрирано планиране при предоставянето на социална подкрепа за включените в проекта лица) и целенасочената работа за подобряване на функционирането на човека не само на ниво ежедневно самообслужване, но и на ниво идентифициране на лични желания и потребности, приоритизирането им и анализирането на алтернативните начини за тяхното задоволяване чрез вземането на конкретни решения, е основата, спрямо която се регистрират важните за изграждането на правния инструментариум резултати и доказателства.

В рамките на пилотните проекти за включените в тях хора успяхме да създадем и приложим на практика нова формула за тяхната дееспособност. Пилотните проекти доказаха, че независимо от това дали хората са „нормални“, с психически проблеми или интелектуални затруднения, всички те имат сходни ценности, мечти и очаквания – искат да имат работа, да създадат семейство, да могат да правят нещата по техния начин, да бъдат самостоятелни. Подкрепата се осъществяваше в рамките на конкретните социални интервенции за хората, като в основата ѝ бе новият подход – личностно центрираният подход. Той ни помогна да подкрепим човека, като запазим за него контрола. Този инструмент може да ни помогне да направим богата картина за живота на човека и как той/тя избира да живее живота си, т.е. дава възможност да се направи връзка между възможностите на човека да се справя сам при вземането на решения и според това да се определи обхватът на необходимата подкрепа. Разумните улеснения се изразяваха в предоставянето на подходяща информация от подготвени специалисти, както и в предоставянето и обясняването на информация в лесен за четене формат. Реалното проявление на новата формула за дееспособност имаше ограничен мащаб поради съществуващите ограничения на действащото законодателство, но въпреки това дадоха съществено отражение върху живота на хората и взетите от тях решения.

Повече за Програмата и натрупаните изводи може да прочетете в тези материали:

„Осигуряване на възможности и среда, в която хората с интелектуални затруднения и психично-здравни проблеми упражняват правата си. Какво, къде и как. Насоки за промяна на политиките“ (БЦНП, 2014), който очертава ключови предпоставки и предизвикателства пред формата в различните сфери и системи от политики;

„13 казуса. Какво може да се случи с мен, ако съм обект на закрила по Закона за лицата и семейството (ЗЛС) или ако съм субект на мерките за подкрепа по Закона за физическите лица и мерките за подкрепа (ЗФЛМП)“, който представя в сравнителен план очакваното развитие на 13 типологизирани казуса (идентифицирани и развити благодарение на опита на Програма „Следваща стъпка“ при действието на Закона за лицата и семейството и при действието на проектозакона за физическите лица и мерките за подкрепа (БЦНП, 2016);

„Изследване в хода на действието. Пилотните програми за ПВР – възможно ли е ученето?“ (БЦНП, 2014 г.); „Интеро-версия. От запрещение към свобода“ (БЦНП, 2015 г.);

„Проучване на ефекта и икономическите ползи от подкрепеното вземане на решения“ (БЦНП, 2014 г.), което показва икономическите и нефинансовите ползи от въвеждането на ПВР за човека и за обществото

За какво ще Ви е полезен този материал?

Този материал ще Ви е полезен, за да се подготвите със специални знания за:

- 1.** Кои са приложимите стандарти на Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ) по отношение на комуникацията на хора с нарушения в интелектуалното функциониране;
- 2.** Някои важни теоретични и практически положения, важни за комуникацията на хора с нарушения в интелектуалното функциониране;
- 3.** Какво е *Тълковник по ПВР* и как подкрепя хора с нарушения в интелектуалното функциониране да комуникират правата си;
- 4.** Какви практически инструменти може да използва *Тълковникът по ПВР*;
- 5.** Важни съвети за участие в съдебни процедури, ако сте *Тълковник по ПВР*.

Надяваме се всичко, което прочетете в този материал, *да Ви кара да мислите*. Това знание може да не бъде напълно осъзнато от ползващия го, а по-скоро дискурсионно, означаващо обсъждането ни и/или действието ни в рамките на дадена гледна точка или парадигма.

Ние продължаваме да го развиваме заедно с опита и сме готови да посрещнем Вас, читателят, за да поставяме въпроси и да отговаряме на тях, за да го дискутираме и да си партнираме.

ПЪРВА ГЛАВА



ЗАКОНЪТ, КОЙТО ПОСТАВЯ РАМКАТА



Конвенцията за правата на хората с увреждания

КПХУ е ратифицирана от България и е в сила от 2012 г.². Според българската Конституция тя е правен документ, който има примат (върховенство) над вътрешното законодателство. КПХУ въвежда изцяло нова правна и социална парадигма, през която трябва да мислим и оценяваме увреждането. За целите на ПВР следва да изведем още в началото следните ключови положения:

² Ратифицирана със закон, приет от 41-вото Народно събрание на 26 януари 2012 г. – ДВ, бр. 12 от 2012 г. В сила за Република България от 21 април 2012 г.

Чл. 9 Достъпност

1. За да дадат възможност на хората с увреждания да живеят самостоятелно и да участват пълноценно във всички аспекти на живота, държавите – страни по настоящата конвенция, предприемат подходящи мерки за осигуряване за хората с увреждания на равен достъп до физическата среда на живеене, до транспорта, информацията и комуникациите, включително до информационните и комуникационните системи и технологии и до всички останали удобства и услуги, отворени или предназначени за широката общественост, както в градските, така и в селските райони. Тези мерки, които следва да включват идентифициране и премахване на всякакви пречки и прегради пред достъпността, се отнасят и към:

а) сгради, пътища, транспортни и всякакви други открити и закрити съоръжения, включително училища, жилищни постройки, здравни заведения и работни места;

б) информационни, комуникационни и други услуги, включително информационни системи и услуги за спешна помощ.

2. Държавите – страни по настоящата конвенция, предприемат също подходящи мерки за:

а) разработване, обнародване и мониторинг на прилагането на минимални стандарти и указания за достъпност на съоръженията и услугите, отворени за или предназначени за широката публика;

б) съобразяването с всички изисквания за достъпност за хора с увреждания от страна на всякакви частни лица, предлагащи съоръжения и услуги, отворени или предназначени за широката публика;

в) обучение на заинтересованите лица и институции по проблемите на достъпността, засягащи хората с увреждания;

г) поставяне на обозначения в сгради и други съоръжения на Брайлова азбука или в други форми за четене и разбиране форми;

г) предоставяне на форми за подкрепа като асистенти и посредници, включително водачи, четци, включително и професионални преводачи на езика на знаците, с оглед улесняване достъпа до сгради и други съоръжения, отворени за широката публика;

е) насърчаване прилагането на други подходящи форми на помощ и подкрепа за хора с увреждания с оглед улесняване достъпа им до информация;

ж) подпомагане достъпа на хората с увреждания до нови информационни и комуникационни технологии и системи, включително интернет;

з) способстване още в ранен етап за проектирането, разработването, производството и разпространението на финансово достъпни информационни и комуникационни технологии, за да бъдат достъпни за хора с увреждания при минимална себестойност.

Чл. 12 Равнопоставеност пред закона

1. Държавите – страни по настоящата конвенция, потвърждават, че хората с увреждания **навсякъде** се признават от закона като правни субекти.

2. Държавите – страни по настоящата конвенция, признават **правоспособността и дееспособността** на хората с увреждания **наравно** с всички останали във **всички сфери** на живота.

3. Държавите – страни по настоящата конвенция, предприемат подходящи мерки за **осигуряване достъп** на хората с увреждания **до необходимата** им **подкрепа** за **самостоятелно** упражняване на техните права.

4. Държавите – страни по настоящата конвенция, гарантират, че всички мерки, отнасящи се до самостоятелното упражняване на права от хората с увреждания, съдържат в себе си **подходящи и ефективни гаранции срещу злоупотреба** в съответствие с международното право в областта на правата на човека. Подобни га-

ранции обезпечават, че мерките, отнасящи се до самостоятелно упражняване на права от хората с увреждания, **зачитат волята и предпочитанията им, не позволяват конфликт на интереси или неправомерно влияние, че са пропорционални и пригодени към състоянието** на лицето, че се прилагат за **възможно най-кратък срок** и подлежат на **редовен преглед** по реда на надзора от страна на **компетентен, независим и безпристрастен орган или съдебна инстанция**. Гаранциите са **пропорционални на степента**, до която тези мерки засягат правата и интересите на съответното лице.

5. В съответствие с текста на настоящия член държавите – страни по конвенцията, предприемат подходящи и ефективни мерки за осигуряване на равните права на хората с увреждания **да притежават и наследяват имущество, да контролират собствените си финансови дела и да имат равен достъп до банкови кредити, ипотeki и други форми на финансово кредитиране и защитават хората с увреждания от произволно отнемане на тяхното имущество**

Чл. 13 Достъп до правосъдие

1. Държавите – страни по настоящата конвенция, осигуряват на хората с увреждания ефективен достъп до правосъдие наравно с всички останали, включително чрез предоставяне на процедурни и подходящи за възрастта им мерки за подкрепа с оглед ефективно изпълняване на тяхната роля като преки и непреки участници, като свидетели във всякакви процесуални действия, включително в следствената и други предварителни фази.

2. С оглед осигуряването на ефективен достъп до правосъдие за хората с увреждания държавите – страни по конвенцията, способстват за подходящо обучение на работещите в сферата на съдопроизводството, включително полицейските служители и служителите в затворите.

Изводи:

– Човешките права, които прогласява Конвенцията за правата на хората с увреждания, са предмет на уреждане и в други международноправни инструменти, приети по-рано³. Но макар че КПХУ **не регламентира нови права, тя поставя по нов начин проблемите, свързани с личното упражняване на права от хората с увреждания.**

– Увреждането е видяно като проблематичното при взаимодействие с външната среда, което възпрепятства и поставя бариери пред участието на хората. Затова и всякакви ограничения, обосновани с увреждането, са дискриминационни, тъй като задължението на средата е да осигури достъпа.

– За първи път се въвеждат задължително осигуряването на универсален дизайн и на разумни улеснения, като достъпността, която трябва да бъде налице, е не само физическа, а и информационна.

– Новата визия и правна парадигма най-силно се развиват в текстовете на чл. 12. „Равнопоставеност пред закона“, който налага на практика на държавите да осигурят система за лично упражняване на права, включително и от хора, чиято дееспособност (възможността чрез лични действия да управляват делата си) в други случаи би била поставена под въпрос.

³ Така например според чл. 1 и 2 от Всеобщата декларация за човешки права, приета от ООН на 10.12.1948 г., „Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. Те са надарени с разум и съвест и следва да се отнасят помежду си в дух на братство. Всеки човек има право на всички права и свободи, провъзгласени в тази Декларация, без никакви различия, основани на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други възгледи, национален или социален произход, материално, обществено или друго положение“. Разпоредбата на чл. 14 от Европейската Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (подписана на 04.11.1950 г. и в сила от 03.09.1953 г., в сила за Република България от 07.09.1992 г.), постановява, че упражняването на правата и свободите, предвидени в тази конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана по-специално на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак. Също така в чл. 15 от Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (приета и открита за подписване, ратификация и присъединяване с резолюция 34/180 на ОС на ООН от 18.12.1979 г.) е предвидено, че държавите участници предоставят на жените еднаква с мъжете гражданска правоспособност и еднакви възможности за нейната реализация, като конкретно следва да им осигурят равни права при сключване на договори и управление на имущество, така също и еднакво отношение към тях на всички етапи от разглеждането в съдилищата и трибуналите.

Философията и стандартите на чл. 12

Най-важният акцент, който поставя чл. 12, е връзката между понятията правоспособност (възможността да си носител на права) и дееспособност (възможността лично да ги упражняваш). На практика, както е видно от текста, е ясно, че дееспособността не може да бъде ограничена, дори и с цел защита. Защитата може да бъде оправдана само чрез осигуряване на предпазните мерки, които са насочени към изрично изброените в чл. 12, ал. 4 положения:

„...зачитат волята и предпочитанията им, не позволяват конфликт на интереси или неправомерно влияние, че са пропорционални и пригодени към състоянието на лицето, че се прилагат за **възможно най-кратък срок** и подлежат на **редовен преглед** по реда на надзора от страна на **компетентен, независим и безпристрастен орган или съдебна инстанция**. Гаранциите са **пропорционални на степента**, до която тези мерки засягат правата и интересите на съответното лице...”

Това тълкуване се потвърждава и от Общите коментари по чл. 12 от КПХУ, приети през 2014 г. Според Общите коментари понятието „legal capacity” има два неделими компонента:

- 1)** правото да се придобиват права, наричано „правоспособност” и
- 2)** правото да се упражняват права със самостоятелни лични действия, наричано „дееспособност”.

Обичайно националните законодателства признават първия компонент (правоспособността) на лицата с психични болести или интелектуални затруднения, но ги лишават или ограничават по отношение на втория компонент (дееспособността). В тази връзка в общите коментари е посочено изрично, че тези два компонента: пасивният елемент (правоспособността) и активният елемент (дееспособността) са неразривно свързани, съставляват неразделна част от понятието „legal capacity” и не могат да бъдат разделяни и ограничавани.

Всеки човек притежава правоспособност и дееспособност по силата на това, че е човешко същество, и това е неотменно негово право. В Общите коментари „дееспособност“ и „умствена способност“ се разглеждат като различни понятия. **Дееспособността** е ключът, който дава възможност на лицата за самостоятелно участие в обществото, а **умствените способности** касаят индивидуалните умения на лицата да вземат решения. **Смесването на тези понятия** в законодателствата води до ограничаване/лишаване от дееспособност поради: (1) медицински статут; (2) предотвратяване на възможни негативни последици от решенията на лицата; (3) наличие на дефицити в процеса на вземане на решения. Правото, регламентирано от чл. 12 на Конвенцията, се прилага по отношение на всички, във всички сфери на живот. То е ключ към постигане на участие в обществото и затова се явява инструмент за реализиране на другите права.

Изричното приемане на този текст в КПХУ се налага, защото много често за хората с ИЗ се смесват медицински и правни характеристики. Менталният или когнитивен капацитет се отнася до процеса на вземане на решения и уменията на хората да вземат решения, които са различни при отделните индивиди и зависят от множество други фактори, включително среда и социални условия. Както е отбелязано в Общите коментари по чл. 12, понятието „ментален/когнитивен капацитет“ е изключително противоречиво. Трудно можем да го определим като обективно състояние. Менталният капацитет зависи от социалния и политически контекст, в който човек се намира към конкретен момент.

Човекът преди всичко е социално същество, което в рамките на собствения си живот трупа социален опит и знание, които формират/влият на неговите способности и умения за справяне, а и на неговите стратегии за това. Всички, независимо дали имаме увреждане или не, създаваме свой уникален социален опит, от който се учим: как да взимаме решения, как да ги споделяме (в какъв контекст) и пред/със/чрез кого. Пред нас непрекъснато се създават възможности: нови, такива, в които се повтаря опитът ни директно или по сходен начин, но, ако се замислим, сме в непрестанен избор. Пра-

вим избори с почти всяко наше действие, понякога автоматични и емоционални, друг път по-обмислени, трети път по-информирани. С всеки човек е така.

Освен това, възможността да се направи грешка или да се вземе неправилно или просто неразумно решение е нещо, което много от нас, разумно или не, си причиняват. Да действаме по определен начин зависи много от различни субективни и обективни (от средата) предпоставки, без това да е пряко свързано с когнитивните ни възможности. Въпреки това, често не сме обективни в това, когато оценяваме действията на хора в норма и хора с нарушения в интелектуалното функциониране и сме толерантни към грешните решения и неправилните избори на хората без увреждания, от една страна, и поставянето на изключително високи критерии спрямо процеса на вземане на решения на хора с увреждания. Трябва да добавим, че този стереотип се усложнява от факта, че все по-често, независимо дали имаме увреждане или не, в сложния съвременен свят се налага да ползваме специализирана помощ, за да вземем едно или друго решение, например в сферата на медицинското лечение, финансите и други области, за които се изисква по-специална компетентност. И обстоятелството, че не разбираме в дълбочина проблематиката в съответната област или различните последици на възможните избори поради липса на специално знание, не е основание за ограничаване на нашата дееспособност.

Затова и чл. 12 ясно и недвусмислено въвежда необоримата презумпция, че всеки човек може да взема решения съобразно своите лични желания и предпочитания. И не е допустимо според стандартите на чл. 12 това да бъде отхвърляно на база оценка на менталния/когнитивен капацитет на лицата. **Ако човекът изпитва затруднения, има право на подкрепа чрез мерки, които да му помогнат не да вземе решението, а да получи информация и подкрепа, за да направи своя избор според своите желания и предпочитания.** Със сигурност подкрепата за комуникация е част от този процес на подкрепа за споделяне на избора.

Дееспособността като възможност да се упражняват правата чрез лични действия на практика представлява правното средство, **ключът, чрез който се реализира правоспособността и всяко едно право**. Личното упражняване на права дава възможност на хората сами да изграждат и управляват своя свят, тъй като свързват правната възможност (правото) със *себепораждането* – действието, водено от личното разбиране, усещане и желание. Свързват се обективно възможното (правоспособността) със субективната реализация, което разкрива зони за свободен избор и предоставя защита срещу намеса на трети страни в процеса на вземане на решения. Това е начин за реализиране на нашата свобода. Упражняването на права не чрез лични действия, освен в хипотезата на упълномощаването, винаги води до или имплицитно включва *заместване* на волята на лицата. Затова ограничаването на дееспособността като резултат и последици за човека води до фактическо отнемане на права и невъзможност за контрол върху собствения си живот.

Важен стандарт, който въвежда КПХУ, е, че ако изпитваш затруднение, това не е основание за ограничение, а възниква право за достъп до подкрепа, за да се осигури възможността да се вземат решения и човек лично да упражни правата си. Тези мерки за подкрепа не трябва да съдържат заместващо вземане на решения и подмяна на волята и предпочитанията на подкрепяните лица. Всички форми и мерки на ПВР за упражняване на дееспособност, включително мерките с по-висок интензитет на подкрепа, следва да се основават на волята и предпочитанията на лицата, а не на това, което се предполага, че е най-добре за техния обективен интерес. Включването в мерки за ПВР на лица с нарушения в интелектуалното функциониране или с психични разстройства не може да служи като основание за ограничаване на техни фундаментални права, като право на глас, право да сключат брак, да създадат семейство, право на свобода и други.

Чл. 12 въвежда стандарти по отношение на мерките, а именно:

1. нуждата да са **пропорционални и пригодени към състоянието** на лицето;
2. да се прилагат за **възможно най-кратък срок**;
3. подлежат на **редовен преглед** по реда на надзора;
4. и то от **компетентен, независим и безпристрастен орган или съдебна инстанция**.

Гаранциите са **пропорционални на степента**, до която тези мерки засягат правата и интересите на съответното лице. Темата за пропорционалността е изключително важна, тъй като тя засяга не само правните, но и медицинските и социалните интервенции. За да са пропорционални, това означава, че трябва това, което се предлага като мярка за подкрепа, да е най-подходящо (ориентирано към личността, индивидуално), и всяка друга мярка, най-вече тези с по-лека интензивност, да е по-малко подходяща, не само защото няма да бъде достатъчно ефективна (да постигне целта, за която е предприета), но и ще постави в риск човека в сравнение с предложената, която ще бъде с по-добър за него резултат.

Последните стандарти в ал. 5 се отнасят до **премахване на всички правни пречки** за лично упражняване на права и въвеждане на изрични правни възможности за хората с увреждания, включително **да притежават и наследяват имущество, да контролират собствените си финансови дела и да имат равен достъп до банкови кредити, ипотeki и други форми на финансово кредитиране и да защитават хората с увреждания от произволно отнемане на тяхното имущество**.

Поставянето под запрещение според българското законодателство

(Закон за лицата и семейството, 1949 г.)

Концепцията за поставяне под запрещение като „защита“

Съществуващият режим на запрещението⁴ (настойничество и попечителство) по отношение на пълнолетни лица има за цел (теоретично) да осигури защита, която е на три нива: за лицето с увреждане, за третите лица и за цялото общество. Концепцията за запрещението по отношение на хора с нарушения в интелектуалното функциониране отразява следните принципи и разбирания:

- медицинският модел на увреждането е разбран като несъвършенство и проблем на самия човек, и поради това негово несъвършенство и неспособността му да го компенсира и да стане „нормален“ той трябва да бъде защитаван дори ако това води до третирането му като обект на права и грижа;

- лицата с психични проблеми и интелектуални затруднения се поставят под запрещение, за да бъдат предпазени от вземане на „грешни решения“ и от неблагоприятните последици на тези грешни решения;

- защитата на тези лица следва да се осъществява според концепцията за „най-добрия интерес на тези лица“ така, както е разбран от обществото и третите страни;

- лицата с психични проблеми и интелектуални затруднения не могат да формират правно валидна воля, следователно законодателството не изследва и не зачита техните желания и предпочитания.

Този философия е залегнала в ЗЛС, чиято последна реакция в тази част е от 1949 г. и въобще не отразява съвременните разбирания за човешките права, нито пък отчита достиженията, които е постигнала социалната наука и подходи. Ако модерното общество е уз-

⁴ Приет в настоящия му вид още през 1949 г. и непроменен досега.

ряло да премахне физическите бариери пред хората с увреждания, все още е факт отричането или ограничаването на тяхната гееспособност поради наличие на психично разстройство или интелектуално затруднение, които създават комуникационни бариери.

Основната същност на института на запрещението е, че поставеният под запрещение има заместник в правната реалност, който взема решения вместо него и съобразно неговия най-добър интерес, така както е разбран от третите страни и обществото. Концепцията за запрещението като защита е противоположна на подхода, основан на права, заложен в модерните международноправни актове, включително КПХУ, който предполага овластяване и постигане на автономност на хората с увреждания като активни субекти, носители на права, и съответно ангажиране на отговорността на институциите и третите страни, които имат задължения да гарантират ефективното и реално упражняване на права от хората с увреждания.

През годините запрещението (през призмата на **медицинския модел на увреждането и рационалното упражняване на права**) е било **възприемано като форма на защита**. От множеството случаи, с които сме се сблъсквали в годините, можем да поставим под съмнение доколко **запрещението действително осигурява защита или е по-скоро средство за лишаване от права и злоупотреба с интересите на лицата, поставени под запрещение**.

На практика като краен резултат институтът на запрещението приравнява „защитата“ на човека до съхраняване на имуществото (също спорно, защото, ако се отнеме от човека, на когото е, и се управлява не според неговите желания и предпочитания, тогава не е ясно за кого се „съхранява“) и за да запази интересите на другите страни и гражданския оборот. Съдбата на човека, на субекта на права, не представлява ценност и фокус на института.



Делото *Щукатуров срещу Русия* пред ЕСПЧ. Майката на Щукатуров, който страда от обикновена шизофрения, сезира компетентния съд в Русия с молба синът ѝ да бъде лишен от дееспособност. Аргументите за това са, че той бил инертен, пасивен, рядко напускал къщата и след като наследил имущество от своята баба, той не направил нищо, за да се погрижи за своите придобити вещни права. Това показвало, че той е неспособен да води независим и самостоятелен живот и се нуждае от настойник. Щукатуров не е информиран за искането, подадено от неговата майка. Той също така не присъства и на съдебната процедура, за която не е получил уведомление. Майката е била уведомена. Тя не се явява, но писмено информира съда, че поддържа своето искане. На съдебното заседание присъства и представител на психиатричната болница, която е направила медицинска оценка на Щукатуров. Представителят на болницата, описана в делото като „заинтересована страна“, прави искане съдът да лиши от дееспособност Щукатуров. Съдебното заседание продължава 10 минути. На финала съдът лишава Щукатуров от дееспособност въз основа на медицинското заключение, неговата майка е назначена за настойник и през 2007 г. тя го настанява в психиатрично лечебно заведение.

В своето решение ЕСПЧ отбелязва, че съдебното решение, с което е лишен от дееспособност, представлява намеса в личния живот на Щукатуров и е налице нарушение на чл. 8 от Европейската конвенция за правата на човека. Също така постановява, че настаняването на Щукатуров в психиатрично лечебно заведение за неопределен период от време е нарушение на чл. 5 (защита срещу лишаване от свобода) от Европейската конвенция за правата на човека и представлява лишаване от свобода.

Според българския закон (ЗЛС) настойниците и попечителите, вогени от концепцията за **най-добрия интерес** (а тя е заложена в закона), вземат решения вместо лицата. Това е валидно в българския контекст и за случаите на лица, поставени под ограничено запрещение. Не случайно в делото *Станев срещу България* (2012 г.) Европейският съд по правата на човека констатира, че в България поставянето под ограничено запрещение често се приравнява по правни последици на пълното запрещение.



По делото *Станев срещу България* ЕСПЧ е установил, че всяко настаняване на лице, законно лишено от дееспособност или с ограничена дееспособност, в специализирана институция за социални услуги представлява „лишаване от свобода“ по смисъла на чл. 5, ал. 1 от ЕКПЧ. По същото дело съдът е дефинирал хипотезите на понятието „лишаване от свобода“, а именно: (а) когато лицето е било законно признато за недееспособно и е настанено в психиатрична болница по искане на неговия настойник; (б) когато лицето е дало първоначално съгласие за настаняване в клиника и след това се е опитало да избяга; (в) когато лицето е било неспособно да даде съгласие за настаняване в психиатрична клиника и никога не се е опитало да я напусне. Също така съгласно цитираното решение на ЕСПЧ запрещението има съществена роля за лишаването от свобода на господин Станев. В мотивите съдът изрично е посочил, че **ако не беше поставен под ограничено запрещение, нямаше да се стигне до настаняване в специализирана институция за резидентни социални услуги**, без да се зачита неговата воля и съответно да бъде лишен от свобода.

Аналогични изводи прави ЕСПЧ и по второто спечелено дело *Станков срещу България*. Господин Стефан Станков е поставен под ограничено запрещение през 1999 г. Решението е постановено на базата на неговата медицинска диагноза. Психичното заболяване, датиращо отпреди много години, е единствената причина неговите права да бъдат ограничени. След поставянето му под ограничено запрещение Стефан Станков е настанен в специализирана институция в с. Драгаш войвода, където условията за живот са унижителни и изключително тежки. Оцеляването било въпрос на лична издръжливост и, както казва господин Станков, на „здрава психика“. След закриването на институцията г-н Станков като вещ е преместен в друга такава в Русокастро. На 17 март 2015 г. ЕСПЧ постанови решение, с което осъди България за нарушаване на правата на Стефан Станков. В решението Съдът признава, че са нарушени правата му по чл. 3, чл. 5, чл. 6 и чл. 13 от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи (правото да не бъде подлаган на нечовешки и унижителни условия и отношение (да не бъде подлаган на мъчения), правото на свобода и сигурност, правото му на справедлив съдебен процес, както и правото да разполага с ефективни правни средства за защита на правата си). Подобно на казуса на господин Станев и Стефан Станков не би изпаднал в това положение, ако не бе поставен под запрещение.

Според статистиката (ГРАО към 2018 г.⁵) към момента на предоставяне на справка лицата, поставени под пълно запрещение, наброяват 7355, а тези под ограничено запрещение са 1035 или общо 8390 лица. Приблизително 3500 от тях са настанени в специализирани институции, лишени от възможността да водят достоен и самостоятелен живот.

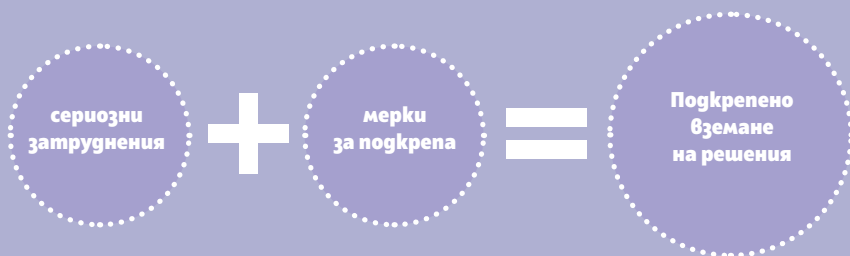
⁵ Данни, събрани от Министерство на правосъдието в рамките на РГ за оценка на въздействието на Закона за физическите лица и мерките за подкрепа.

Практическите и правни последици на запрещението са, че лицата, поставени под запрещение, са лишени от всички права. Те не могат да избират къде и с кого да живеят, не могат да реализират правото да получат образование по свой избор и предпочитания, както и правото на допълнителна квалификация и обучение, правото на труд, правото на независим живот в общността, правото да сключат брак и редица други права.

Мерките за подкрепа за осигуряване на достъп до правосъдие и правна защита според Закона за хората с увреждания (ЗХУ)

През 2018 г. (в сила от 2019 г.) се прие нов Закон за хората с увреждания. В него за първи път се прави ясен и систематичен опит за въвеждане на някои от стандартите на чл. 12 и чл. 13 от КПХУ по отношение на промяна на парадигмата за хората с увреждания.

За първи път в закон е дефинирано какво е ПВР, като е изяснено, че всеки човек с увреждане, който изпитва сериозни затруднения да **упражнява самостоятелно правата си** при извършване на конкретни правни действия, има **право на ПВР**, което се определя по реда на закона, чрез предоставяне на мерки за подкрепа.



Фиг.1. Формула за нужда от ПВР

Изрично е изяснено, че ПВР е съчетание на **социални интервенции**, които целят подкрепа за вземане на решения, които имат **правни последици** и водят до **конкретни резултати** за човека с увреждане.

Посочено е какво са **сериозни затруднения** и това са случаите, в които човекът с увреждане:

- 1.** не разбира информацията, на която се основава решението за извършване на конкретното правно действие;
- 2.** не оценява характера и последиците на възможните решения за конкретното правно действие;
- 3.** не може да направи връзка на информацията по т. 1 и оценката по т. 2 в процеса на вземане на конкретно решение.

Изключително важна е отметката, че не се смята за сериозно затруднение невъзможността на човека да изразява самостоятелно желанията и предпочитанията си чрез обичайно приетите средства за комуникация, ако той използва подходящи за неговото състояние начини и средства, включително невербални форми на комуникация, визуално представяне и други.

Важно е, че в случая чрез ЗХУ се въвежда възможността за специална подкрепа чрез социални интервенции, така че хора с нарушения в интелектуалното функциониране да бъдат подкрепени в комуникацията на своите желания и предпочитания. В следващите текстове изрично се посочва, че мерките за подкрепа са предназначени да улеснят **личното упражняване** на отделните права на човека, който търси подкрепа.

Обобщавайки, можем да изведем следното – за да е налице мярка за подкрепа, човекът трябва да:

а) изпитва затруднение да разбере информацията, да я формулира, да бъде разбран комуникационно от трета страна и

б) мерките за подкрепа да му дават алтернативни (на обичайните способности) начини за предаване на съобщението или да му помагат да разбере информацията по-добре.

Винаги следва да се внимава предоставената подкрепа да изключва всяко неправомерно влияние на подкрепящия, както и подмяната на волята на подкрепения с волята на подкрепящия. Това означава, че при наличие на близки, които подкрепят, трябва специално внимание да се обърне доколко други обстоятелства, които биха поставили под съмнение дали решението, което се комуникира, не е зависимо от влияние, което в случая би било неприемливо да бъде отчетено, или пък са в особена хипотеза на конфликт на интереси (например предмет на подкрепа е решение за продажба на имот, който ще бъде прехвърлен на самия подкрепящ, който помага в комуникацията). Второто важно условие е при подкрепата за комуникация чрез мерки за комуникация да не се стигне до предаване на съобщението, а до изразяване на собствено, което е представено като такова на подкрепения.

Мерките за подкрепа са социални интервенции и включват:

- 1.** Консултации с обучен специалист;
- 2.** Предоставяне на специализирани услуги за ПВР;
- 3.** Осигуряване на наставник за подкрепа при вземане на решение;
- 4.** Подготовка на Антикризисен план;
- 5.** ПВР чрез подкрепящи мрежи;
- 6.** Прилагане на защитни мерки⁶.

Може да се обобщи, че това са интервенции, които са насочени в посока на човека да му се помогне да комуникира или да се предаде неговото съобщение.

Изяснено е и какви са целите на мерките за подкрепа:

- 1.** Разясняване на смисъла на правното действие и неговите последици;

⁶ По-подробно ще бъдат представени като социални интервенции в главата „Комуникация“

2. Подпомагане на подкрепения да разбере другите участници в извършването на правното действие или засегнатите от него;

3. Подпомагане на подкрепения да изрази желанията и предпочитанията си по разбираем за другите начин;

4. Оказване на друго съдействие, свързано с извършването на правното действие.

Мерките за подкрепа се определят при спазване на следните принципи:

1. Необходимост на всяка мярка;

2. Зачитане на желанията и предпочитанията на подкрепения;

3. Пропорционалност, срочност и гъвкавост;

4. Избягване на конфликт на интереси и неправомерно влияние;

5. Изчерпателност на мерките за подкрепа спрямо прилагането на защитните мерки.

За подкрепящо лице може да бъде избрано само лице, с което подкрепеният има доверителна връзка⁷.

В края на раздела „Достъп до правосъдие и правна защита“ от ЗХУ е въведено общото задължение, че органите на съдебната власт, както и всички държавни институции осигуряват на хората с увреждания ефективен достъп до правосъдие наравно с всички останали, включително чрез предоставяне на процедурни и подходящи за възрастта им мерки за подкрепа с оглед на тяхната роля във всички фази на процеса. В програмите на Националния институт на правосъдието и на Академията на Министерството на вътрешните работи се включват обучителни програми за работа с хора с увреждания.

⁷ Повече за това как се установява доверителната връзка виж в „Комуникация“

Съдебни процедури, в които може да участва Тълковник - ПВР

ПОСТАВЯНЕ ПОД ЗАПРЕЩЕНИЕ (ГПК)

Започване на производството

Поставяне на едно лице под пълно или ограничено запрещение може да бъде поискано с искова молба от съпруга, от близки роднини, от прокурора и от всеки, който има правен интерес от това. В това производство участието на прокурора е задължително. Тези дела са подсъдни на **окръжните съдилища** по адрес на лицето, чието запрещение се иска.

Лицето, чието запрещение се иска, трябва да бъде разпитано лично и ако се налага, се довежда принудително. Когато лицето е в лечебно заведение и здравословното му състояние не позволява да бъде доведено лично в съдебно заседание, съдът е длъжен да придобие непосредствено впечатление за неговото състояние. Ако след разпита съдът прецени за необходимо, назначава на лицето временен попечител, който да се грижи за неговите лични и имуществени интереси.

Съдът се произнася по молбата след разпита на лицето, чието запрещение се иска, и на неговите близки. Ако това се окаже недостатъчно, съдът пристъпва към събиране на други доказателства и изслушване на вещи лица. Ако лицето е в лечебно заведение, съдът изисква сведения за неговото състояние.

В теорията, а и в практиката се приема, че в рамките на тези дела съдът **трябва да установи наличието на два критерия:** а) **медицински** – че лицето страда от слабоумие или душевна болест, което се установява с експертиза от вещо лице (ВЛ) – психиатри – и б) **юримедицински критерий** – че в резултат на наличието на медицинския критерий (т.е. слабоумието или душевната болест) лицето не може да се грижи за своите дела. **Много често в тези дела именно ВЛ, установяващо медицинския критерий, всъщност се произнася по правния, което е неправилно.**

След като влезе в сила решението, с което лицето се поставя под запрещение, съдът съобщава за това на органа по настойничество и по попечителство, за да се учреди настойничество или попечителство. Ищецът няма право на разноски в производството за поставяне под запрещение (т.е. само заплаща направените разходи – за адвокатски хонорар, за експертиза, съдебни такси и други). Ако искът бъде отхвърлен, ищецът дължи на ответника направените от него разноски във връзка с делото.

По иск за поставяне под запрещение не се постановяват неприсъствено решение и решение при признание на иска. Разпоредбите на тази глава се прилагат и за отмяна на запрещението. Отмяната на запрещението може да бъде поискана и от органа по настойничество и по попечителство или от настойника, както и самостоятелно от поставения под ограничено запрещение.

ДАВАНЕ НА СЪГЛАСИЕ **за настаняване в резидентна услуга (ЗСУ)**

ЗСУ въвежда една много важна предпоставка при ползването на социални услуги (тук отразяваме и опита, натрупан в рамките на първоначално действащата процедура по чл. 16а от Закона за социално подпомагане, която разпоредба беше отменена след влизането в сила на ЗСУ) – винаги да се вземат предвид и да имат предимство желанията на лицата, поставени под запрещение.

Според чл. 91 от ЗСУ предоставянето на социални услуги на пълнолетно лице, поставено под запрещение, и прекратяването на тяхното ползване са съобразно желанието на лицето и становището на неговия настойник или попечител, като в случай на противоречие водещо е желанието на лицето, нуждаещо се от социална услуга. При заявено желание за прекратяване на ползването на социална услуга за резидентна грижа дирекция „Социално подпомагане“ незабавно предприема действията по чл. 100, когато лицето е поставено под пълно запрещение, а когато лицето е поставено под ограничено запрещение, се прилага ал. 1, а именно: съобразно желанието на лицето и становището на неговия настойник или попечител.

Изключително важно е, че законът въвежда изрично възможността дирекция „Социално подпомагане“ да може да изисква подкрепа от доставчици на социални услуги за изследване желанията на лицата, поставени под запрещение, което следва да се осъществи съобразно мерките за подкрепа по ЗХУ.

Настойникът или попечителят на лице, поставено под запрещение, е длъжен да се съобрази с желанието на лицето и да му съдейства за насочването и ползването на избраната от него социална услуга.

Настаняване в резидентна услуга

В раздел 3, гл. 6 от ЗСУ е въведена специална процедура за настаняване на лица под пълно запрещение в резидентна грижа. Настаняването в социална услуга за резидентна грижа на пълнолетни лица, поставени под пълно запрещение, се извършва от **районния съд** по настоящия адрес на лицето.

Процедурата започва с искането за настаняване пред районния съд по настоящия адрес на лицето, което се прави от дирекция „Социално подпомагане“ (ДСП) въз основа на писмено декларирано желание от лицето и становище на настойника в съответствие с чл. 91.

Към искането се прилагат:

- 1.** доклад, който съдържа и становище относно възможностите за полагане на грижи за лицето в домашна среда;
- 2.** предварителната оценка по чл. 73;
- 3.** справка относно съществуващите подходящи социални услуги за резидентна грижа в рамките на областта и свободните места.

ДСП по настоящия адрес на лицето, поставено под пълно запрещение, може да извърши само временно настаняване в социална услуга за резидентна грижа по административен ред, в случай че до произнасяне на съда няма друга възможност за полагане на грижи за лицето.

Временното настаняване по ал. 1 се извършва със заповед на директора на ДСП по настоящия адрес на лицето въз основа на писмено декларирано желание от лицето и становище на настойника в съответствие с чл. 91 (изрично съгласие).

В срок един месец от издаването на заповедта ДСП прави искане за настаняване в социална услуга за резидентна грижа до районния съд по настоящия адрес на лицето. Актовете на директора на ДСП се издават и обжалват по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

Съдебно производство

Исканията за настаняване на лице, поставено под пълно запрещение, в социална услуга за резидентна грижа са подсъдни на районния съд по настоящия адрес на лицето. В производството по ал. 1 съдът може да събира доказателства по своя инициатива и задължително изследва волята на лицето, чието настаняване е поискано, включително чрез участие на вещи лица.

Съдът разглежда незабавно искането в открито заседание с участието на дирекция „Социално подпомагане“, на лицето и на неговия настойник. В случай че лицето, чието настаняване е поискано, не може да участва лично в заседанието по ал. 3, то се провежда извън сградата на съда.

Именно задължението на съда да изследва волята предпоставя, че той ще има нужда от „помощник“ в този процес и това е подходящо да бъде експерт *Тълковник* на комуникацията (или както по-надолу го наричаме *експерт ПВР*).

Съдът се произнася в едномесечен срок от датата на искането по чл. 96, ал. 3 с решение, което се обявява на страните и се изпълнява незабавно.

Съдът може да уважи искането за настаняване в социална услуга за резидентна грижа на лице, поставено под пълно запрещение,

само в случай че в рамките на производството не се установи възможност за полагане на грижи и осигуряване на подкрепа за лицето в домашна среда и в общността. В решението се посочва срокът на настаняването, който не може да е по-дълъг от три години.

Решението за настаняване подлежи на обжалване пред окръжния съд в 7-дневен срок. В случай на подадена жалба или протест съдът насрочва делото в срок, не по-дълъг от 7 дни. Окръжният съд се произнася с решение, което е окончателно.

Настаняването на лице, поставено под пълно запрещение, в социална услуга за резидентна грижа се прекратява по реда за извършване на настаняването от районния съд по искане на ДСП въз основа на декларирано желание от лицето и становище на настойника в съответствие с чл. 91.

До произнасянето на съда прекратяване на настаняването се извършва временно със заповед на директора на дирекция „Социално подпомагане въз основа на декларирано желание от лицето и становище на настойника в съответствие с чл. 91.

При изтичане на определения срок на настаняването в решението по чл. 98, ал. 1 и при смърт на лицето предходните две хипотези не се прилагат. Решението на районния съд може да се обжалва пред окръжния съд, като обжалването не спира изпълнението. Решението на окръжния съд е окончателно и не подлежи на касационно обжалване. Решението за прекратяване на настаняването в социална услуга за резидентна грижа на лице, поставено под пълно запрещение, се изпълнява по административен ред.

Удължаването на срока на настаняването в социална услуга за резидентна грижа и преместването в друга услуга за резидентна грижа на лице, поставено под пълно запрещение, се извършва по реда за извършването на настаняването от районния съд. Срокът на настаняването в социална услуга за резидентна грижа на лице, поставено под пълно запрещение, може да бъде удължаван, ако за лицето няма възможност за подкрепа и грижа в домашна среда.

Изводи:

Процедурата по настаняване по ЗСУ и ЗХУ е спорна съдебна администрация – съдът води процеса, и има служебно начало – може по собствена инициатива да предприема действия, да търси допълнително доказателства и пр.

Съдът има по-специална функция – няма обичайната роля на независим арбитър между спорещи страни, а е гарант за законност на ограничаване на свободата на хората с увреждания и тази роля изпълнява, като следва справедливата процедура.

Трябва да бъде направен анализ на причинно-следствени връзки: увреждане – комуникация – изразяване на желания и предпочитания – и това е изключително важно за съда, защото той трябва да придобие лично впечатление за съгласието на лицето да ползва услугата или съответно да прекрати ползването;

Ако лицето не може в директна комуникация недвусмислено да представи своето желание, социалната подкрепа, която му се предоставя, е важно не просто да направи твърдение, а да е ясно обосновано – за да може да се тълкува с другите факти по делото и личните впечатления на съда.

В рамките на предложените интервенции тези, които ги предлагат следва добре да обосноват, че това са най-подходящите и ефективни за конкретния човек (което ще даде важна информация на съда, за да се изкаже по пропорционалността и необходимостта). Това налага със сигурност минимално необходимо да се изследват функционалните възможности на човека, контекстът на комуникацията и отношенията, в които се намира, както и тези, които му липсват.



Подкрепящият трябва едновременно:

– Да има доказана връзка на доверие с човека (да е взаимна, да е трайна, да липсва история на манипулация, злоупотреба и насилие). При изследване на наличието на доверителна връзка съдът може да използва експертиза, изготвена от психолог, или отново да поиска оценка от социалната услуга относно наличие на доверителна връзка. Също така препоръчително е да се използват гласни и писмени доказателствени средства, които разкриват и свидетелстват за тази връзка като история, за да има гаранции за избягване на конфликт на интереси и злоупотреби.



– Да може да разбира формите на комуникация и разумно, логично да интерпретира воля и предпочитания на човека и да използва интерпретацията към конкретни ситуации на вземане на решение. Ако съдът не се счита уверен в преценяване на това обстоятелство, подобна преценка може да бъде отново подпомогната от доставчик на социална услуга, като въпросът се включи в една евентуална оценка по предходната точка. Един безпристрастен специалист, който има опит в работа с хора от съответната целева група, може да прецени дали евентуалният подкрепящ разбира адекватно волята на лицето и съответно дали я комуникира и интерпретира съобразно неговите предпочитания.

– Да има ангажираност към благосъстоянието на лицето, да може да интерпретира неговите воля и предпочитания и да му оказва подкрепа при вземане на решение на основата на тази интерпретация.

ВТОРА ГЛАВА



КОМУНИКАЦИЯ

Разработката в тази част започва с четири аксиоми. Те не са просто твърдения, а дълбоки убеждения и вярване, че голямата крачка към промяна на нагласите спрямо хората с нарушения в интелектуалното функциониране трябва да бъде направена от всички.

Всеки човек, независимо от това дали има увреждане и колко сериозно е то, има желания, предпочитания и воля;

Желанията, предпочитанията и волята винаги трябва да бъдат признавани и зачитани, независимо от проблемите в комуникацията;

Всеки човек, независимо от това дали има увреждане и колко сериозно е то, е способен да изгради връзки на доверие с друг човек;

Всеки човек, независимо от това дали има увреждане и колко сериозно е то, в определен момент има нужда от подкрепа при вземане на решения и я получава от хората, на които се доверява.

Всеки читател, взел в ръцете си този помощник, трябва да е съгласен с тях, за да продължи.

Теоретични постановки за комуникацията

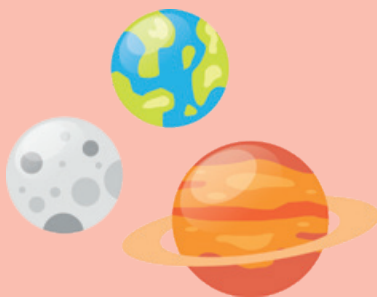
Интеракция и комуникация

Съществува голямо разнообразие от дефиниции за понятието *комуникация*. Те звучат по-общо или имат по-тясно обяснение за предмета. Терминът „комуникация“ по произход е латински, като съществителното „communicatio“ означава 'споделяне, съобщаване', 'разделяне', 'предаване'. Често срещани като синонимни форми са понятията „интеракция“ и „общуване“.

Интеракцията е Взаимодействие, което може да опише всеки процес, при който действието на един участник влияе върху действието на друг участник. Тези участници не е задължително да бъдат хора. Човек би могъл да опише взаимодействието между химикалите (въпреки че това обикновено води до химическа реакция) или взаимодействието между слънцето и планетите.

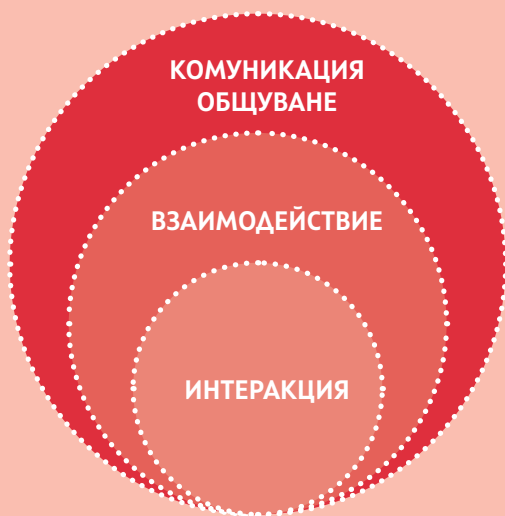


ЕФЕРВЕСЦЕНТНА ТАБЛЕТКА



ПЛАНЕТИ

Комуникацията е специфична форма на Взаимодействие, която включва обмен на информация. Отново не е задължително да имаме нужда от човешки актьори. Две компютърни програми комуникират помежду си, когато изпращат информация помежду си – една към друга.



Фиг. 2. Комуникация, взаимодействие, интеракция – специфична връзка

Свързващ фактор за двете форми на обмен на информация (интеракция и комуникация) е взаимодействието, но интеракцията е по-ниско ниво на взаимодействие, докато за комуникацията имаме очакване за обмен на идеи. В българския език има много подходящ синоним на понятието комуникация – *общуване* – който би могъл да се използва в настоящата разработка. Комуникацията (общуването) между хората е най-висшата установена форма на обмен на информация. Тя се осъществява през всички сетива, но най-голямата заявка за това са човешките език и говор. Именно те представляват много важен критерий за представянето на всеки един от нас пред света и другия, а често определят и качеството ни на живот – средата, в която се развиваме, професията ни, връзката ни с хората и т.н. Езикът и говорът винаги имат две страни: едната, свързана със способността ни да разбираме, осмисляме съобщението, което сме получили, а другата – способността ни да отговорим на съобщението, което сме получили, да се изразим, да покажем, че до нас е достигнала информация. Вероятно колкото са хората на земята, толкова е огромно и разнообразието от осъществяване на тези процеси – на разбиране и изразяване.

Нарушение в интелектуалното функциониране



**ИНТЕЛЕКТУАЛНО
ФУНКЦИОНИРАНЕ**



**ХОРА С ВЪЗМОЖНИ
ИНТЕЛЕКТУАЛНИ НАРУШЕНИЯ**

През 2009 г. Световната здравна организация (СЗО) създава работната група, която да се ангажира с въпросите за класификацията на умствената изостаналост и да докладва на Международната консултативна група на СЗО преразглеждането на психичните и поведенчески нарушения на МКБ-10 в Единадесета ревизия на (МКБ-11). Забележително е, че тази работна група е първата международна и мултидисциплинарна експертна група, създадена от международна организация, която обсъжда въпроса и след 40 години.

Дебатът за това дали интелектуалното увреждане (Intellectual Disability – ID) трябва да се концептуализира като здравословно състояние или като увреждане се засилва с приключването на преразглеждането на Международната класификация на заболяванията (МКБ) на СЗО.

Предлага се понятието *умствена изостаналост* (Mental Retardation – MR) от МКБ-10 (България работи с десета ревизия на МКБ към този момент и очаква единадесета ревизия) да се замени с понятието *нарушения в интелектуалното развитие* (Intellectual Developmental Disorders – IDD) в МКБ-11. Тези нарушения са определени като „*група състояния в развитието, характеризиращи се със значително увреждане на когнитивните функции, които са свързани с ограничения в обучението, адаптивното поведение и умения*“.

Препоръчва се „нарушения в интелектуалното развитие (Intellectual Developmental Disorders – IDD)” да бъдат включени в категория на невноразвитиелните нарушения и настоящите различия (леки, умерени, тежки и дълбоки) трябва да продължат като класификатори за тежест. Терминът „нарушение на интелектуалното развитие” (IDD), предложен от експертна група към СЗО, беше приет и включен в скоби в DSM – 5 ID (IDD), подчертавайки концептуализацията на IDD като мозъчно-базирано здравословно състояние, а не като инвалидност. Новите диагностични критерии за IDD трябва да се основават на подход на развитие. Основополагащо за дефиницията на IDD са не само увреждания в степенята и нивото на когнитивното развитие като знание, разсъждение и символично представяне, но и свързаното с тях функциониране. Тези ограничения на функционирането са свързани с трудности в обучението, адаптацията и придобиването и използването на езика.

Нарушение в интелектуалното функциониране (IDD) е състояние, което продължава през целия живот. Разглежда се през всички фази и етапи. Необходим е подход за развитие, който отчита сложните причинни фактори, за които се знае, че оказват влияние върху придобиването на когнитивни способности и адаптивно поведение, за да се разбере IDD и да се осигурят подходящи интервенции и дългосрочни грижи, които да помогнат на човека да достигне своя потенциал за развитие (Hodapp and Burak, 2006).

Диагностичното и статистическо ръководство на психичните разстройства (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders – DSM-5) определя интелектуалните увреждания като невноразвитиелни, които започват в детска възраст и се характеризират с нарушения в интелектуалното функциониране, както и трудности в концептуалните, социалните и практическите области на живот. DSM-5 диагностиката на интелектуалните нарушения изисква задоволяване на три критерия:

- 1.** Недостатъци в интелектуалното функциониране – „разсъждения, решаване на проблеми, планиране, абстрактно мислене, преценка, академично обучение и учене от опит” – потвърдено от клинична оценка и индивидуализирано стандартно тестване на коефициента на интелигентност (IQ) ([APA, 2013](#), p. 33);

2. Дефицити в адаптивното функциониране, които значително затрудняват спазването на стандартите за развитие и социкултура за независимостта и способността на човека да посрещне своята социална отговорност;

3. Настъпването на тези дефицити през детството.

Определението в DSM-5 за интелектуалните нарушения дава по-изчерпателна информация за индивида, отколкото четвъртото издание, DSM-IV. Дефиницията DSM-IV включва нарушения на общите умствени способности, които влияят върху функционирането на човек в концептуални, социални и ежедневни области. DSM-5 изостави специфичните IQ-резултати като диагностичен критерий, въпреки че запази общото понятие за функциониране на две или повече стандартни отклонения под общата популация. DSM-5 е поставил повече акцент върху адаптивното функциониране и изпълнението на обичайните житейски умения. За разлика от DSM-IV, който предвижда нарушения в две или повече области на умения, критериите DSM-5 сочат нарушение в една или повече сфери доминиращи области на умения (например концептуални, социални, практически ([Papazoglou et al., 2014](#))).

Термините „лека“, „умерена“, „тежка“ и „дълбока“ степени са използвани за описание на тежестта на състоянието. Този подход е полезен, когато аспектите на лека до умерена степен се различават от тежка до дълбока. DSM-5 запазва това групиране с повече фокус върху ежедневните умения, отколкото върху специфичния диапазон на IQ.

Лека до умерена форма на интелектуални нарушения

По-голямата част от хората с интелектуални нарушения са класифицирани като леки. Хората с лека форма са по-бавни във всички области на концептуалното развитие и социалните и ежедневните умения за живот. Тези хора могат да научат практически житейски умения, което им позволява да функционират в обикновения живот с минимални нива на подкрепа. Хората с умерена степен могат да се грижат за себе си, да пътуват до познати места в своята общност

и да научат основни умения, свързани с безопасността и здравето. Хората с лека степен на интелектуално затруднение могат да говорят и да работят много разнообразни дейности (да подреждат щандове, да чистят, да работят в кухня и др). Трудностите им са свързани с ограниченията в адаптивността към нови ситуации и имат нужда да бъдат придружени в нови такива, както и във вземането на бързи решения. Тези хора категорично имат добро разбиране на контекста на много ситуации, на езика на другия (извън твърде абстрактните теми и ситуации). Възможно е тези хора да бъдат много добри в изпълнението на дейност, за която са усвоили всички стъпки.

Тежка форма на интелектуални нарушения

Тази форма се проявява с по-големи забавяния в развитието и хората често имат способността да разбират речта, но имат по-ограничени експресивни умения (Sattler, 2002). Въпреки че могат да се научат на обикновени ежедневни процедури и да се занимават с прости грижи за самообслужване, те се нуждаят от по-силна подкрепа в ежедневието. Хората от тази група се изразяват по-трудно и използването на *допълнителна и алтернативна подкрепа* за тях е много важна. Те също могат да извършват много проста повтаряща се работна дейност. Тази група хора работят в социалните предприятия за хора с увреждания в защитена работна среда, докато предходната група хора могат да работят подкрепени (в някои случаи дори без подкрепа) в реална работна среда.

Дълбока форма

Хората с дълбока степен могат да имат и имат вродени синдроми (Sattler, 2002). Тези хора не могат да живеят независимо и се нуждаят от постоянна грижа и помощ при дейности по самообслужването им. Те имат много ограничена способност за общуване, често и двигателни ограничения. Хората с лека до умерена степен са по-малко склонни да имат свързани медицински състояния от тези с тежка или дълбока степен. При тази група хора съществуват сериозни ограничения в общуването. Някои от тях са усвоили звукоподражания или гуми, които използват в определен контекст, за да съоб-

щят нещо. Други го правят чрез поведението си. Във всички случаи обаче можем да ги разбираме, когато опознаем функцията на поведението или жеста, с който комуникират.

Международна класификация на болестите (МКБ) е инструментът за диагностициране, който се използва в България. По данни от него:

Въпреки че „интелектуалното нарушение“ е изместило широкото понятие „умствена изостаналост“, дебатът дали това образувание трябва да се възприема като здравословно състояние или като увреждане се засили с преразглеждането на Международната класификация на Световната здравна организация (СЗО– ICD). Работната група предлага да се замени *умствената изостаналост с нарушения в интелектуалното развитие*, дефинирани като „група състояния на развитие, характеризиращи се със значително увреждане на когнитивните функции, които са свързани с ограничения в обучението, адаптивното поведение и умения“. Въз основа на гледната си точка за хората с увреждания Американската асоциация за интелектуални затруднения и увреждания в развитието (AAIDD) събра цялостна дефиниция, класификация и система от подкрепа. Според AAIDD нарушенията в интелектуалното функциониране е увреждане, характеризиращо се със „значителни ограничения както в интелектуалното функциониране, така и в адаптивното поведение, изразено в концептуални, социални и практически адаптивни умения“. Това увреждане произхожда преди 18-годишна възраст. Касае се за очевидно нарушение на основните когнитивни функции, необходими за развитието на знанието, разсъжденията и символичното представяне на нивото, очаквано от възрастните връстници, културната и общностната среда. Въпреки това се появяват много различни модели на когнитивни увреждания за конкретни състояния.

Като цяло хората с нарушения в интелектуалното функциониране имат трудности във вербалното разбиране, възприемането на разсъжденията, работната памет и скоростта на обработка.

Още, тези хора могат да имат свързани трудности в различни области на обучение, включително академични и практически знания. Обикновено проявяват трудности в адаптивното поведение и често имат затруднения в управлението на своето поведение, емоции и междуличностни отношения и поддържане на мотивация в процеса на обучение.

Двата инструмента за диагностика на заболяванията (ICD и DSM) дават сходна дефиниция на понятието „Нарушение в интелектуалното функциониране“. Нарушението е представено в различни степени на интелектуално функциониране, а всяка поставя граници в развитието на всички области от функционирането на човека от медицински аспект. Границите на функциониране на всяка област от живота най-общо могат да бъдат достигнати повече или по-малко. Комуникативните способности са една от тези области.

Въпросът за когнитивния капацитет и дали един човек с интелектуално нарушение е достигнал границите му не престанно се поставя и обсъжда. Този капацитет касае както способността на човека да живее самостоятелно и независимо в безопасност, така и участието му в общността и общуването. Ние защитаваме тезата, че интелектуалният капацитет не е важен и че човекът се развива подкрепен от социалните интервенции и мерки. За хората с нарушено зрение белият бастун и Брайловата азбука са пътят към независимо придвижване и общуване, за хората с двигателни увреждания – инвалидната количка или патерицата, жестомимичните езикови системи за хората с увреден слух и т.н.

Хората с нарушения в интелектуалното функциониране общуват и придобиват знание и разбиране за живота също с помощта на различни средства: мрежа от подкрепящи хора; доверено лице; общуване чрез допълващи и алтернативни системи за комуникация.

Митове и факти за хората с интелектуални затруднения

Мит №1: Всички хора с нарушение в интелектуалното функциониране са еднакви

Факт №1: Те функционират и се развиват по различен начин. Имат различни интереси и предпочитания. В популярен видеоклип повече от десет човека със Синдром на Даун разказват как обичат да прекарват времето си. Един се чувства добре сред компания, друг с любимия си, трети пред телевизора. Един харесва спажети, друг шоколад, трети плодове.

Мит №2: Поведението им е гетинско

Факт №2: Разбират, когато някой нарушава правата им, могат да задават въпроси, които касаят живота им като възрастни: „Защо съм различен?“, „Каква е диагнозата ми?“, „Мога ли да имам деца?“.

Мит №3: Това е болест

Факт №3: Нарушенията в интелектуалното функциониране не са заболяване. Много от тях са физически здрави и силни, а когато работят, почти не отсъстват от работа.

Мит №4: Не могат да вземат решения

Факт №4: Могат да решат дали и как да гласуват, с кого да живеят, къде да живеят и за какво да харчат парите си.

Мит №5: Не могат да работят

Факт №5: Хора с нарушение в интелектуалното функциониране има в различни работни сфери: сервитьори, готвачи, офис администратори, касиери, хора на различни позиции в гражданските сектори, в производството и доставките и много други. Голяма част от тях могат да се похвалят с дългогодишен трудов стаж над 20 г.

Мит №6: Интелектуалните увреждания са наследствен проблем

Факт №6: Интелектуалните увреждания само понякога се наследяват. Най-често се причиняват от външни влияния, някои от които могат да бъдат предотвратени.

Мит №7: Интелектуалните увреждания са заразни

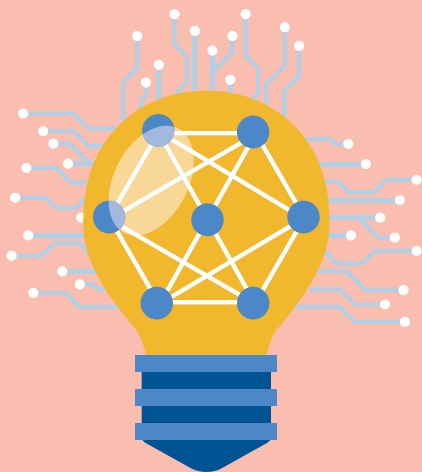
Факт №7: Това е изцяло невярно, тъй като интелектуалните увреждания не се разпространяват при никакъв вид контакт.

Мит №8: Възрастните с нарушения в интелектуалното функциониране могат да представяват сексуална опасност за другите, тъй като имат лош сексуален контрол

Факт №8: Възрастните с нарушения в интелектуалното функциониране са склонни да бъдат сексуално насилени.

Мит №9: Лошите дела (карма на родители от предишен живот) могат да причинят интелектуални затруднения

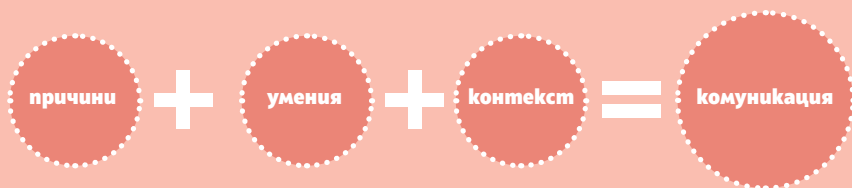
Факт №9: Това е напълно невярно. Убежденията като тези само добавят към вече увеличената тежест върху родителите. Интелектуалните увреждания са медицинско състояние и родителите и болногледачите се нуждаят от подкрепа от общността. Хората с нарушения в интелектуалното функциониране се представят много добре с достатъчна подкрепа и насърчение от семейството и общността.



Комуникация

В настоящата разработка ще се фокусираме върху спецификите на общуването на хората с нарушения в интелектуалното функциониране и/или други групи хора с проблеми в развитието, чиито симптоми на липса или силно затруднение в използването на език и говор ограничават възможността да бъдат разбирани в контекст и от хора, различни от най-близкото обкръжение, както и да бъдат разбрани и зачитани тяхната воля и желания от съда – хора с различни и разнообразни затруднения като генетични синдроми. Групата от хора с трудности в общуването, засягащи разбирането и изразяването, е голяма и разнородна. Тя включва хора с нарушения от аутистичния спектър, хора с езикови и говорни нарушения и нарушения в интелектуалното функциониране, хора, преживели травма, различни психични състояния, или хора, живеещи в институции, като рамките на тяхното езиково и говорно развитие може да варират в широки граници.

В рамките на социалните интервенции към хора с подобни комуникационни затруднения може да бъде изведена следната формула като изходна позиция за съществуването на ефективна комуникация:



Фиг.3. Формула за ефективна комуникация

Тази формула е универсална за всички ни. Тя съдържа необходимите „събираеми“, за да се случи общуването ефективно. Липсата на всяко едно събираемо затруднява сериозно процеса, понижава ефективността и качеството му и/или го прави невъзможен.

Всяко едно от тези събираеми съдържа в себе си общоприети (стандартни) елементи. Ние не мислим за тях непрекъснато, кога-

то общуваме, но ги отчитаме и реагираме, когато общуването не протича обичайно.

Причини

Общоприето е, първо, да имаме събеседник, второ, да имаме желание да споделим мисли и чувства или любопитен факт, трето, да потърсим информация, да изразим нужда от нещо или да потърсим помощ т.н. Комуникацията възниква в този ред на мисли:

Корабокрушенец попада на самотен остров. Достатъчна ли е топката с изрисувано човешко лице, на която той говори, за да кажем, че общува ефективно?

Причините са провокаторите в комуникацията. Те са поводите, необходими за стартиране/иницииране/агресиране на сигнал или съобщение към другия. Причините да инициираме общуване са десетки и стотици: да споделим чувство, да научим нещо ново, да покажем, че се интересуваме от някого, да изразим нужда от храна или забавление, да потърсим внимание и т.н. Те са свързани и насочени към нещо или някого.

Основните функции на комуникацията се отнасят предимно до причината или намерението, поради което общуваме, и може да включва следното:

– **Заявка** – възможността да поиска позволява на човек да изрази желание за предмет, помощ, почивка и т.н. Човекът може да използва изображение – снимка/пиктограма, за да поиска конкретно нещо.

– **Отхвърля/протестира** – това позволява на човека да посочи, че не иска даден предмет. Например човекът може да избута нежелан предмет.

– **Коментар** – това позволява на човека да предаде информация по дадена тема. Пример за това е използването на помощни средства, за да се направи изявление за това, което харесва или прави.

– **Поздрав** – човекът е в състояние да взаимодейства по социален начин. Например може да се сбогува в края на срещата, събитието, деня.

Функцията на комуникацията за хора от институции има тенденция да бъде по-ограничена, предимно да комуникират желания и нужди чрез искания и протести, а не да комуникират с цел социално взаимодействие, включващо поздрав и коментари.

Комуникативните умения на човека, участник в създадената ситуация (изслушване в съда), се оценяват с помощта на Протокол за оценка. Способността на човека да използва своя начин на комуникация по функционален начин се оценява, за да се определи дали е ефективен комуникатор и какви са индивидуалните му способности и умения.

Умения

Развиваме ги от раждането ни, те са йерархично построени и дълбоко свързани с причините, които се откриват пред нас за комуникация, както и контекстът (околната среда, хората около нас и т.н.). Това са нашите умения – мимика, изразяване на лицето, жестове, поведение, говор, писане на реч и др. Уменията са свързани с това как се предава съобщението. Други такива са за едновременно, споделено внимание, време и интерес от общуването. Често при хората с нарушения в интелектуалното функциониране, които не са развили разбираеми за околните умения (думи, мимики, жестове, поведения и др.) за общуване, процесът не се случва по-ефективно. Въпросът е как да мислим отвъд съществуващото ограничение, да открием липсващото в събиращите (причини, умения и контекст), за да създадем условия за подкрепа на възможностите на човека. А истината е, че ние не знаем какви възможности може да разгърне един постоянно подкрепян човек.

Уменията също имат свои стандарти и участниците в комуникацията имат очаквания за това. Например общуването да се случва чрез думи, да имаме зрителен контакт със събеседника си, по време на среща да споделим общо пространство сигнали и т.н.



Кога забелязваме, че събеседникът ни общува по различен начин? Когато открием, че уменията, с които общува събеседникът ни, са различни: не използва думи, за да говори, губи дистанция, удря се, за да каже, че го боли глава и др.

Фая е настанена в специализирана институция в ранна детска възраст – около 3-4-годишна. Тя има специфично общуване. Не е развила своя говор достатъчно добре за възрастта си, но има специфични вокализации, които са с комуникативна цел, и вероятно близките ѝ са ги разбирали и са били отзивчиви към тях. Седмици след настаняването си детето инициира общуване към грижещите се за нея, вокализира, „подвиква“, насочва поглед към възрастния. Институционалният модел на грижа не може да откликне на това търсене на общуване от страна на детето, така, както се случва в семейния модел. Детето загубва желанието си. Месеци след това Фая спира да издава всякакъв звук, затваря се в собствени мисли и свят и другият преставя да бъде източник на знание и врата към порастването ѝ.

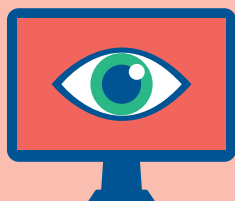
*Откъс от френски документален филм,
който касае промените в детската личност
след институционализацията*

Контекст

Свързан е с практиката на комуникацията, със средата, в която имаме нужните условия да развием определена комуникативна тема. Става въпрос за общуването в реална практическа среда. Колкото и да ни разказват или да си представяме как се избира, поръчва и заплаща в ресторант, не можем да бъдем сигурни, че сме се развили общуването си в тази тема, ако не ходим на ресторант, ако не поръчваме от меню, ако не се срещаме с продавачи, за да плащаме и т.н.

Тези „събираеми“ имат свързаност и ефективността в общуването зависи от това дали присъстват, как се подкрепят спрямо човека с интелектуално затруднение. Няма начин, ако извадим едно от събираемите от формулата, да получим очаквания резултат – дори да присъстват всички събираеми, опитът ни показва, че е изключително важно да мислим за това дали непрекъснато ги „осигуряваме“ на хората, за които говорим, дали ги подкрепяме в това да инициират общуване, да развият уменията си и да общуват с нас в различни ситуации.





Допълваща и алтернативна комуникация

Хората с нарушения в интелектуалното функциониране могат да бъдат подкрепени едновременно да развиват уменията си за комуникация, както и да се изразяват и да бъдат разбрани (да общуват чрез онези умения, които имат към момента).

Подкрепата за хората с нарушения в интелектуалното функциониране в процесите на съдебно изслушване касае именно откриването на начините, по които човекът комуникира, и използването им, за да бъде изслушан. Тази подкрепа касае използването на т.нар. алтернативна (заместваща) и/или аугментативна (допълваща речта) комуникация, която използва визуалните средства за подкрепа и допълване на общуването.

Визуалните опори могат да се използват за подпомагане на разговора с хора, които срещат трудности да комуникират. Те са адаптивни, преносими и могат да се използват в много и различни ситуации.

Визуалните средства за комуникация могат да помогнат за осигуряване на структура и рутина, да насърчат независимостта, да изградят увереност, да подобрят разбирането, да избегнат неудовлетвореност и тревожност и да предоставят възможности за взаимодействие с другите. Те могат да направят комуникацията физическа и видима, а не непоследователна, както могат да бъдат изговорените думи.

Визуални опори, подпомагащи комуникацията:

– тактилни символи / ориентири, например: опаковки, етикети за храни;

– фотографии;

– кратки видеоклипове;

– миниатюри на реални предмети;

– цветни снимки;

– рисунки;

– символи;

– изписани гуми.

Могат да бъдат и реални обекти, отпечатани изображения или да се показват на екран на смартфон, таблет или компютър.

Допълващата и алтернативна комуникация (ДАК) е област от клиничната практика, която отговаря на нуждите на индивидите със значителни и сложни комуникационни нарушения, характеризирани се с увреждания в производството и/или разбирането на говорния език, включително говорими и писмени форми на комуникация. Допълващата и алтернативна комуникация е помощен инструмент за подпомагане на усвояването на езика и използването му.

Началото на използването на ДАК е описано от Zangari, Lloyd, & Vicker, които твърдят, че базираните на доказателства практики на ДАК, които са предназначени да поддържат комуникацията за лица с придобити нарушения, се развиват значително от 50-те години на миналия век (Mirenda, 2017). **Допълваща** е, защото дава допълнително информация за ситуацията, и е **алтернативна**, защото използва допълнителна информация и всички възприятия, за да се подкрепи разбирането и изпращането на определено съобщение, на дадена информация.

ДАК Включва Всички налични Възможности за подаване на съзнателна и целенасочена обратна връзка от страна на човека с нарушение, които могат да се използват в процеса на изслушване като помощно алтернативно и допълващо средство, чрез което човекът да се изрази, за да бъде разбран от другия: жестове, снимки, картинки, рисувани изображения, стилизирани картини – пиктограми, включително картинни комуникационни табла, линейни чертежи, устройства за генериране на реч, материални обекти и предмети, знаци с ръце и правопис на пръстите, за да помогне на индивида да изрази мисли, желания и нужди, чувства, идеи. Всички използваме такъв вид комуникация в ежедневието си – пример за функцията на ДАК са всички указателни табели на обществени места за изход, асансьор, тоалетна.

Дефиницията за *комуникация*, одобрена и поместена в КПХУ, има същото разбиране. Комуникация включва всякакви езици, зрительно представяне на текст, Брайлова азбука, тактилна комуникация, уголемени шрифтове, достъпни мултимедии, както и всякакви писмени, звукови, на опростен език, дикторски, допълващи и алтернативни способности, средства и форми на комуникация, включително достъпни информационни и съобщителни технологии.

Използването на средствата на допълващата и алтернативна комуникация отговаря на критериите за универсален дизайн и разумни улеснения в полза на хората с нарушения в интелектуалното функциониране или трудности в комуникацията в световен мащаб. Това е бърз, лесен и достъпен начин за изравняване с другите и предпоставка за пълноценна комуникация по важни теми.

ДАК е област на клиничната практика и образование, която има за цел да компенсира, временно или постоянно, загуби от рецептивната и експресивна комуникация (ASHA, 2002). ДАК е термин *чадър*, който включва всички начини за комуникация, използвани, за да допълнят или заменят говора на тези, които изпитват затруднения с разбирането или изразяването чрез устния език. ДАК е мулти-модална система за подпомагане на общуването, която използва вербалния, невербалния и визуалния аспект на комуникацията в подкрепа на разбирането и изразяването. Налични са няколко ефек-

тивни начина за използване на ДАК. Това са естествените начини за комуникация, които включват невербални форми – насочване, жестове, мимика, език на тялото и изразение на лицето.

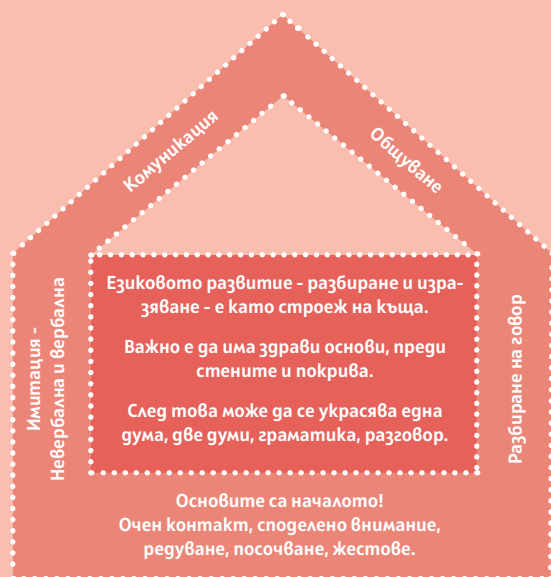
Други форми на ДАК се базират на използването на реалните обекти, снимки, рисунки или стилизирани символи – пиктограми. Познати са визуални символни системи, които изискват използването на устройство, книга или таблица (Bedwani et al., 2015). Подобни са системите за комуникация PECS, MAKATON, които се използват от хора по целия свят – те са универсални и не зависят от конкретния език. Разликите се изразяват в конкретни символи или пиктограми, които са специфични за определен език – за българския език такъв пример са думи като *баница* или *лютеница*. В този смисъл ДАК включва всички видове комуникация, които се използват заедно или вместо говор с цел подобряване на общуването на конкретен човек.

За целите на нашата разработка ще използваме ДАК, за да предложим използването на *Речник на Тълковника* с цел подобряване на комуникацията в съда в подкрепа на работата на фигурата на Тълковника по ПВР. Речникът има за цел да развие и подпомогне функциите на съществуващите комуникативни умения на човек в съдебно изслушване. Теоретично *Речникът на Тълковника* е описан в глава Професионалната фигура на Тълковника, а практическата част е разположена в раздел Приложения (Приложение 1).



РЕЧНИК НА ТЪЛКОВНИК ЧОВЕК, ПОДПОМАГАЩ КОМУНИКАЦИЯТА

В специализираната литература комуникативните способности са разпределени в нива, уменията за комуникация на човека са определящи за това.



Фиг.4. Йерархия на езикови умения

Фиг. 4 показва пример за йерархия на уменията за комуникация.

За нас – практикуващите специалисти – тази къща например служи да се ориентираме къде се намира човекът с интелектуално затруднение в своето комуникативно развитие (какви са уменията му да общува) според различни критерии (възраст, среда на живот и контекст, условия, социални взаимоотношения, подкрепа и др.).

Най-ниското ниво на комуникативни способности често е назовавано в литературата като **базово, основно, предсимволно или възникващо** (по отношение на разбирането и експресията), **най-високото – говор**. В тази фигура това са основите на къщата – очен контакт, споделено внимание и т.н. Сигурно е, че се срещат и други термини, които да означават същото ниво.

Когато комуникативните способности са в това ниво, общуването с човека е истинско предизвикателство, но категорично се приема, че

съществува. Човекът може да сигнализира и/или иницира общуване чрез своето поведение по нетрадиционен, неспецифичен начин.

Нивата в общуването могат да се представят и чрез скали – виж Фиг. 5.

Друг начин на представяне на комуникативните умения на хората с нарушения в интелектуалното функциониране е пирамидалното построяване. Разделени са в три широки категории: **предсимволни (най-ниско ниво), символни и вербални (най-високо ниво)**. Като се съсредоточи върху символната и вербална комуникация, читателят може да заключи, че символният език, независимо дали е изразен в реч или знак, е в основата на клиничната среща. Съществуват обаче смислени и терапевтични срещи при предаване на афект и ефективен резонанс на клиничния лекар към базови сигнали към пациента. Някои биха спорили, че голяма част от това, което се случва в човешката среща, е невербално и несимволично.



Фиг. 5. Йерархия на езикови умения 2

Предизвикателство представлява общуването с хората с най-ниско ниво на комуникативни умения. Хората, които използват само предсимволна комуникация (това са хората, класифицирани от медицината като хора с много тежки или дълбоки интелектуални затруднения, в основата на къщата от Фиг. 4), няма да могат да разберат или използват символични форми на комуникация като реч,

снимки или знаци. От една страна, това означава, че разбирането и изразяването им се случват през реални обекти, действия и познат контекст. Например, за да разбере човекът, че е време за хранене, той се ориентира по своята чиния, по група хора, които се насочват към определено помещение. В специализираните институции сме се срещали с голям брой хора на това комуникативно ниво.

Подобна група хора до голяма степен ще разчитат на хората около себе си, за да предвидят техните нужди и да интерпретират техните вокализации, изразения на лицето и езика на тялото (Courpe O'Kane, 1998).

В друга подобна класификация (Фиг. 6) уменията са йерархично организирани в четири категории: **основни, невербални, вербални и алтернативни**.



Фиг. 6. Йерархия на езикови умения

При тази пирамида има по-подробно разпределение на уменията. Основните комуникативни умения са тези, които се появяват, учат и се развиват първи – още с раждането на бебето: лицева експресия, очен контакт. Те са необходима предпоставка за ангажиране на взаимодействие и първи прояви на взаимодействие.

Невербалните умения са тези, използвани преди появата на речта, но които подпомагат разбирането. Те служат за комуникативно изразяване чрез поведение, език на тялото, дъвчене, изразение на ли-

цето. Разговорите по телефон не са предпочитани за разгърната комуникация, те служат за бързо предаване на съобщение, например.

Често уменията за вербална комуникация също се нуждаят от изясняване, дори между хора без интелектуални затруднения. Но се приема, че понятията са означаващи точно определен обект, признак, действия и др. във всеки език (в жестомимичните също). Докато алтернативните умения за комуникация са всякакъв вид комуникация, като се използва цялата налична възможност за даване на съзнателна и целенасочена обратна връзка от човек с интелектуална недостатъчност. Примерите са десетки за алтернативна комуникация: изразяване чрез говорна книга, в която е поместен картинен речник на понятията, които са необходими на човека към момента; карти с букви; карти с жестове и много други.

Хората, настанени в специализирана институция (Домове за хора с нарушение в интелектуалното функциониране), често не са развили своите комуникативни умения в последните две форми. Причините за това са институционализацията и липсата на достъп до развиващи уменията социални услуги. За много от тях невербалните форми, с които общуват, могат да бъдат напълно неразбираеми от страните, които участват в една съдебна процедура.

Всички установени класификации и степени, определящи общуването, са информативни за специалистите. Всеки човек с интелектуално затруднение може да заеме своето място сред тях според нивото, което притежава. Тази стъпка може да определи бъдещото развитие на човека – или с ограничени възможности, или да бъде трамплин към развитие и успех. Нашата позиция – медицинският модел поставя ограничения спрямо хората, но те често не остават само на хартия, а се превръщат в истински социални ограничения. Когато се мисли през социалните интервенции, се разпространява широко виждането, че, подкрепени индивидуално и специфично, хората с нарушение в интелектуалното функциониране могат да прекратят вече установените от медицината граници.



ИНТЕЛЕКТУАЛНО ФУНКЦИОНИРАНЕ



ИНСТИТУЦИЯ



ИНСТИТУЦИЯ ЗА ВЪЗРАСТНИ ХОРА

Нека си представям хора извън общността (настанени в специализирана институция). Това са социални услуги, в които са настанени голям брой възрастни хора с нарушение в интелектуалното функциониране. Материалната база е много остаряла – липсва съвременно обзавеждане, уединение, уют. Липсват адекватни медицински и социални услуги. Местата са отдалечени, а хората са социално ограничени. Почти всички са поставени под запрещение. Обикновено там живеят хора с базово ниво (най-ниското ниво) на комуникативно развитие – често се касае за хора, които са невербални, нямат изградени повтарящи се жестове, които да агресират целенасочено към друг в определена ситуация. Голяма част от тези хора не инициират общуване, тъй като често не намират причина за това поради дългата социална изолация, в която са живели. Друга част общуват чрез базови средства – поглед, допир, мимики, усмивка и др. Често нямат близки и значими хора и информацията, която се събира за тях, е ограничена и е неточна.

Кои случаи наричаме „предизвикателни“ или „най-тежките“ от гледна точка на практиката на съдебната процедура за настаняване по раздел 3, глава 6 от ЗСУ:

- хора с базово ниво на комуникативно развитие;
- най-често настанени в специализирана институция и с профил на тежко институционализирани хора:
 - живеещи в социална изолация;
 - често без близки и значими хора; информацията, събрана за тях, е ограничена и е неточна;
 - без визия за живота на човека в специализираната институция – липсва личностно-центрирано планиране;

– институционалният модел ограничава или лишава възможностите на човека да прави избори и да взема решения;

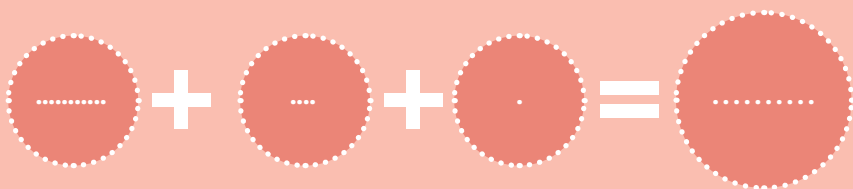
– няма визия за живота на човека в специализираната институция, липсват план и възможности човекът да прави избори и да взема решения.

Както в историята на гетето от филма, така институционалната машина е променила формулата за ефективна комуникация (виж Фиг. 7) за още стотици хора.

Опитът ни показва, че за хората с най-тежките форми на затруднения в комуникацията стоят следните въпроси:

- Съществува ли изобщо комуникация с тези хора?
- Имат ли какво да ни съобщят?
- Могат ли да адресират съобщение?

Когато става въпрос за хора с тежки комуникативни затруднения, сме срещали много често схващането, че те „нямат какво да ни кажат“, че „не общуват“, че „нямат никакви умения за общуване“ и че „не могат да развиват“ такива. Много голяма тежест има тази позиция, когато говорим за лица, а не за деца. Тогава формулата изглежда така.



Фиг.7. Промяна във формулата за ефективна комуникация

В обобщение ще отбележим, че спрямо хората с тежки и дълбоки нарушения в интелектуалното функциониране формулата изглежда неясна и замазана. Това поставя ефективността в комуникацията под въпрос. В още по-тесен смисъл това се случва, защото очакванията за „случването“ на общуването са за процес, който се осъществява в двупосочно приемане и предаване на различни съобщения. Тя възниква тогава, когато някой има причини да общува с друг, в определен контекст и със средствата, с които разполага.

Събираемите съдържат в себе си важни условия, а хората с нарушения в интелектуалното функциониране не могат да ги изпълнят, защото: често не намират причина да общуват извън своите базови нужди; отказали са се да общуват, тъй като дълго време никой не ги е чувал или разбирал; не се ориентират в контекста; средствата, които имат, са недостатъчни и остават неразбрани; имат нужда от специфична подкрепа за развитие на своите умения за комуникация и гр.

Често сме се сблъсквали с виждането, че човекът с увреждане по принцип не може да комуникира елементарните си ежедневни нужди и желания. Събираемите липсват или са неясни. Силно изтласкана е хипотезата, че всеки човек общува и понякога има свой уникален и труден за откриване стил на изразяване. В този смисъл специфичният начин на комуникация се открива.

Друг поглед от практиката в общуването с хора с нарушение в интелектуалното функциониране е следващата ни препратка. Тя касае живота им в общността. Малка част от тези хора живеят в резидентни услуги от семеен тип, разположени в големите и малки градове, с достъп до всички социални услуги и специализирана медицинска помощ. Друга голяма част живеят заедно със семействата си, ако ли не – имат връзка с тях. Изграждат приятелства, правят избори, учат се от позитивния и негативен опит в общуването с хората.

Сравнението е повече от необходимо, тъй като социалните интервенции и подкрепа в общността не се интересуват твърде много от това къде в своите класификации и степени на интелектуално и/или комуникативно функциониране е поставен човекът, а от това как той ще се развива във всички области от своя живот.

Пипилота е девойка. Има диагнози „Синдром на Даун“ и „дълбока умствена изостаналост“. Живяла е през целия си живот в специализирана институция. В резидентната услуга от семеен тип, в която живее понастоящем, е настанена по време на процеса на деинституционализация в България. Девойката се е придвижвала прилепена ниско долу към пода „като паяк“. Не е общувала и се е страхувала от повечето хора. Имала е агресивно поведение и проблеми с храненето. Не е било възможно никои да я докосва. Няколко години след настаняването ѝ в социалната услуга от резидентен тип тя се придвижва сама абсолютно изправена. Има много добър контрол върху храненето си и вкусови предпочитания. Развила е близки връзки с хората, които се грижат за нея, и една специфична доверителна връзка, която е позволила Пипилота да загърби голяма част от страховете си, да позволява да ѝ правят прически, да избира аксесоарите си. Пътува придружена до Дневен център, където очаква да вижда момче, което харесва. Вече е ходила да пазарува. Посетила е морето...

Комуникиране на волята и желанията

Комуникация на правата



КОМУНИКАЦИЯ



ВЗЕМАМ РЕШЕНИЕ

Да правиш избори по отношение на това как да харчиш парите си, къде и с кого да живееш, с кого да сключиш брак... за много хора е даденост. На практика тези избори са част от нашите човешки и граждански права. На хората, поставени под запрещение, тези права са отнети. Поставяне на диагноза „Нарушение в интелектуалното функциониране“ и особеностите в интелектуалното функциониране, затруднената комуникация и разбирането на хората с нарушения в интелектуалното функциониране са предпоставка за ограничения и отнемане на права.



Фиг. 8. От Националния комитет за комуникационни нужди на хора с няколко увреждания (1992 г.). Насоки за задоволяване на комуникационните нужди на хора с тежки увреждания. Asha, 34 (Suppl. 7), 2-3, adapted by K.A.I.

Всички хора с увреждания от каквато и да е степен или тежест имат основно право да влияят чрез комуникация на условията на своето съществуване. Всички хора имат права в комуникацията си с околните в ежедневието си. Тези права са обобщени в декларация за комуникативни права, изготвена през 1992 г. от Националния смесен комитет за комуникационни нужди на хора с тежки увреждания.

Всеки човек има право:

- да поиска желани обекти, действия, събития и хора;
- да отказва нежелани предмети, действия или събития;
- да изразява лични предпочитания и чувства, да има избор и алтернативи;
- да отхвърля предложения избор;
- да поиска и получи внимание и взаимодействие с друг човек;
- да иска и получава информация за промените в рутината и средата;
- да получава помощ за подобряване на комуникативните си умения;
- да получава отговор на всяка комуникация, независимо дали отговарящият може да изпълни заявката или не;
- да има достъп до ДАК (допълваща и алтернативна комуникация), до други услуги и устройства или помощни технологии по всяко време;
- да бъде в среда, която насърчава комуникацията му, да участва като пълноправен партньор с други хора, включително връстници;
- да му се говори с уважение и учтивост;
- да му се говори директно и да не се говори за него в трето лице, докато присъства;
- да има ясна, смислена и подходяща за културата и езика комуникация.

От Националния смесен комитет за комуникативните нужди на хората с тежки увреждания (1992). Насоки за задоволяване на комуникационните нужди на хора с тежки увреждания. Asha, 34 (Suppl. 7), 2-3.



Подкрепа при вземане на решение

Всеки човек, независимо от своето функциониране, живее подкрепян от хора. Ако се замислим, в живота ни присъстват различни групи хора, които спрямо своя личен социален опит подпомагат йерархично. Едни от тях са по-близо до нас, други – още по-близо. Едни ни подкрепят по финансови въпроси, втори – по здравни, трети са ни опора, когато преживяваме раздяла или се влюбваме. Тази динамична мрежа от хора присъства в живота ни естествено във времето. Идват и си отиват различни хора, но често присъства едно ядро, което можем да определим като хората, които ни подкрепят.

Подкрепата в процеса на вземане на решение е неформална помощ, която хората използват постоянно в живота си – например, говорейки с приятели и познати по различни въпроси. Тя може да бъде предоставена и под формата на социална интервенция в общността. В Швеция например съществува институцията *личен омбудсман*. За подкрепа в процеса на вземане на решение важна роля играят и различни групи за взаимопомощ на хора, сблъснали се с определен проблем. Това е социална интервенция, която ти помага да се справиш в конкретна ситуация, защото не можеш да се ориентираш или си в затруднено положение.

В практиката се използват различни социални интервенции (*въведението за които направихме още в Глава „Законът, който поставя рамката“*), които представляват мерки за подкрепа:

1) Групи на равни

Групите на равни включват само хора, които имат конкретен (еднакъв) проблем в малки или по-големи групи, в които споделят своя опит, успехи и предизвикателства. В групата човекът се подкрепя с информация, съвети и насърчение.

2) Консултативна работа

Това са професионалисти от различни сфери (юристи, психолози, логопеди, финансисти и др.), които предоставят консултации по конкретни въпроси. Важно е тези професионалисти да са специално подготвени за ПВР и работа с конкретната група хора.

3) Социална услуга

В някои от случаите човекът има нужда от определена социална подкрепа, за да може да възстанови някои от уменията си, да подобри функционирането си и комуникацията си.

4) Ментор

Това е професионалист (социален работник, логопед, психолог, специален/социален педагог, възпитател, учител), който е специално подготвен и има за цел да подкрепи човека именно да набира необходимата му информация, да я разбира, да оценява последиците и да взема решения

5) Антикризисен план

Възможно е човекът да има сериозно притеснение за това, че в определени моменти от живота си има представа за света и за последиците от своите действия, различна от тази, която всъщност му е най-важна – неговите най-добри желания и предпочитания. Тогава добра възможност е антикризисният план (предварителни деклара-

ции/пълномощни). Антикризисният план се подготвя от самия човек с подкрепата на обучен професионалист (фасилитатор). В плана човекът изразява волята си, самостоятелно се отказва от автономията си, като дава тази власт на избрани от него доверени лица.

ПВР



вземам решение какво да работя



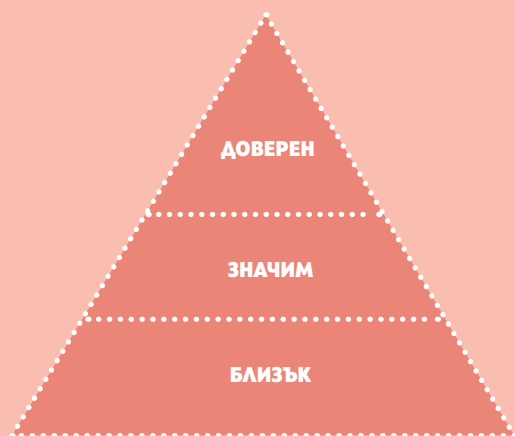
вземам решение за нещо

За хората с нарушения в интелектуалното функциониране комуникацията през процеса на **ПВР – ПВР^в** (различни понятия от подкрепа при вземане на решение) може да е единствената възможност да комуникират правата си, изборите си и решенията си. Това може да се случи през част или цяла мрежа или само едно доверено лице.

^в „Закон за хората с увреждания“ – Подкрепеното вземане на решение е съчетание на социални интервенции, които целят подкрепа за вземане на решения, които имат правни последици и водят до конкретни резултати за човека с увреждане.

„Закон за физическите лица и мерките за подкрепа“ – Подкрепеното вземане на решения е мярка за подкрепа, при която одобреният от съда подкрепящ, при условията на доверителна връзка, подпомага подкрепения за изразяване на неговите желания и предпочитания при вземане на решения за извършването на конкретни правни действия.

Българският модел за ПВР се основава на доверителни взаимоотношения (Фиг. 9).



Фиг. 9. Доверителни отношения

б) ПВР чрез подкрепящи мрежи

ПВР чрез подкрепящи мрежи по същество е процес, в който подкрепящи мрежи помагат на пълнолетни хора с нарушения в интелектуалното функциониране и психологически или познавателни затруднения в планирането на техния бъдещ живот в общността и във вземането на решения за техния личен живот, здраве и финанси/собственост. Подкрепеният човек сам избира хората, които ще му помагат, като включва в мрежата си членове на семейството, приятели и застъпници, на които вярва.

В обобщение на изложеното дотук – хората с нарушение в интелектуалното функциониране имат нужда от подкрепа, за да вземат решения и да упражняват правата си:

1. Това може да е в резултат на обстоятелството, че имат свой уникален стил на комуникация и той не е познат и разбираем за хората, които не познават човека;

2. Нуждата от подкрепа се идентифицира и поради трудността някои хора да разбират и осмислят информацията, която е важна, за да бъде взето решението;

3. Тези хора могат да вземат решението с подкрепата на някого, на когото се доверяват.

ПВР е възможност, чрез която животът на хората с нарушения в интелектуалното функциониране може да повиши качеството си, стигматизиращите нагласи да отслабват и достъпът до правосъдие да се осъществи практически.

През 2018 г. българският съд в лицето на малка група от съдии идентифицира необходимостта от назначаването на **Тълковник по ПВР**, който да подкрепи група хора с нарушение в интелектуалното функциониране да комуникират съгласието/несъгласието си по отношение на мястото, на което живеят (специализирана институция – Дом за възрастни хора с нарушение в интелектуалното функциониране).

С понятието *Тълковник* в правната рамка се означава юридическо лице, което със своите специални знания помага на следователя, прокурора, съда и страните да разберат това, което иска да каже нем или глух обвиняем или свидетел, както и да му предаде съдържанието на задаваните въпроси.



ТЪЛКОВНИК



Тълковник по ПВР



КОМУНИКАЦИЯ

Тълковникът по ПВР е професионалист със специални знания, който трябва да посредничи на съда в разбиране на съгласието/несъгласието, което ще изрази лицето по повод на поставените от съда въпроси; експертът по ПВР се определя като Тълковник – настоящият термин, с който борава Гражданският процесуален кодекс. Този вид Тълковник се различава и от експерта, който прави жестомимичен превод. Той разполага със специфично знание и опит в разбирането на начините, по които хората с нарушения в интелектуалното функциониране мислят и комуникират, и разполага със специфични инструменти и методология.

Най-често Съдът идентифицира следната група хора, които имат нужда от Тълковник:

- хора с диагноза, свързана с интелектуално нарушение (при част от случаите и придружаващи заболявания – епилепсия, черепно-мозъчни травми и др.);
- всички поставени под запрещение;
- с ограничени комуникативни способности;

В нашите професионални представи групата хора, която може да използва фигурата на Тълковника, за да комуникира правата си, е по-широка:

- всички хора с нарушение в интелектуалното функциониране в специализирани институции или общността;
- може да подпомага комуникацията на човека в други съдебни процедури във връзка с други теми – финансови решения, насилие;
- хора с други комуникативни нарушения – аутистични нарушения без интелектуални затруднения, нарушения в експресивната реч.

Инструментариум, върху който Тълковникът изгражда своята експертиза

Първия за разработване инструмент на Тълковника нарекохме „Протокол за изследване на комуникацията“, а Втория помощен инструмент – „Речник на Тълковника“.

Двата инструмента изграждат експертизата на Тълковника по ПВР и служат в помощ/подкрепа на всички страни в съдебни процедури за подобряване на комуникацията:

Протокол за изследване на комуникация, накратко, „Протоколът“ (виж подробно в ПЕТА ГЛАВА)

е помощен инструмент и е част от експертизата на Тълковника, чиято цел да даде информация на съда за спецификата в начина на общуване на човек с интелектуално затруднение, за да волеуизяви. Разработен е във връзка с възникналата необходимост от:

- следване на процедура и спазване на определени условия за изготвяне на съдебна експертиза от Тълковник, които стъпват на Протокол за изследване на комуникацията;

- разработване на специфични насоки за уеднаквяване на процесите за изследване на съгласие и волеуизявление в съда за хората с нарушения в интелектуалното функциониране, тъй като на този етап са значително различни.

Цели при създаване на общ и индивидуален протокол:

- 1.** Да установи какви са средствата и възможностите на човека да комуникира към този момент от неговото развитие, за да волеуизяви;
- 2.** Да съдържа обективна и безпристрастна информация;
- 3.** Да съдържа научно обоснована информация.



Универсален протокол – съдържа общи данни за профила и комуникативните способности на човека, събрани от интервюта и наблюдение. Той е обща рамка, основа за разработване на индивидуалния протокол.

Индивидуален протокол – дава конкретна информация за човека, за средствата, с които комуникира по отношение на поставени въпроси и теми, за ситуациите, в които комуникира тези въпроси, за връзката с подкрепящите го хора и всякаква друга важна информация. Ако например в общия протокол събраната информация доказва, че човекът общува по невербален начин, специфичният протокол дава информация за типа невербална комуникация (мимики, жестове, писмена форма или др.) по отношение на поставения въпрос или тема. Индивидуалният протокол се разработва на базата на наблюдението на експерта Тълковник, неговото специфично знание и верификация на информацията, събрана от общия протокол. За изготвяне на мотивирано заключение се прави анализ между общия и индивидуалния протокол.

Речник на Тълковника (виж подробно в ПЕТА ГЛАВА)

е инструмент, отговарящ на настоящата нужда на ситуацията – комуникация по време на съдебно дело. Речникът се основава на принципите на допълващата и алтернативна комуникация (ДАК) за подпомагане на общуването в ситуация на изслушване в съда. Чрез ДАК процесът на комуникация е подкрепен от снимки, картини, рисунки, написан текст, реални обекти и предмети в контекста на ситуацията и всички невербални форми за общуване като жестове, мимики, поза на тялото за по-детайлно и конкретно разбиране и изразяване по поставени теми.

Подробно ще обърнем внимание на профила, цялата методология и инструментариума на Тълковника (**виж подробно в ТРЕТА ГЛАВА**), чието допускане в съдебните процедури отбелязва няколко положителни ефекта:

1. Изграждане на ново разбиране около комуникацията на хората с нарушения в интелектуалното функциониране;
2. Доказване на тезата, че без живота в общността, всъщност, повечето права са ограничени и лицето не е просто изключено, а ограничено по такъв начин, че не е възможно да се ползва и да упражнява правата си;
3. Изграждане на разбиране за необходимостта от специална социална намеса за осигуряване на подкрепа за вземане на решения;
4. Признаване на тази специална експертиза – Тълковник – ПВР.

Видове подкрепа от Тълковник по ПВР

Как Тълковникът подкрепя комуникацията на правата



Фиг. 10. Комуникация с помощта на Тълковник по ПВР

Тълковникът съпровожда хората с нарушения в интелектуалното функциониране и други комуникативни трудности (подкрепя ги) в комуникацията на волята и желанията им според възможностите

му. На практика Тълковникът подкрепя в процеса на разбиране на информацията, оценката ѝ и споделяне на решението. От практиката (Фиг. 10) установихме, че Тълковникът успешно подкрепя в комуникацията хора с различна тежест на интелектуално функциониране. Хората с нарушения в интелектуалното функциониране с по-високо ниво на говорна и езикова компетенция волеизявяват чрез ДАК, а колкото повече езикът и говорът са нарушени, комуникацията се осъществява в по-ниските нива на пирамидата, т.е. възниква потребността Тълковникът да търси доверителни лица, които най-добре познават човека, а когато не се откриват такива, може да се осъществи интерпретация.

Подкрепа на комуникацията чрез ДАК



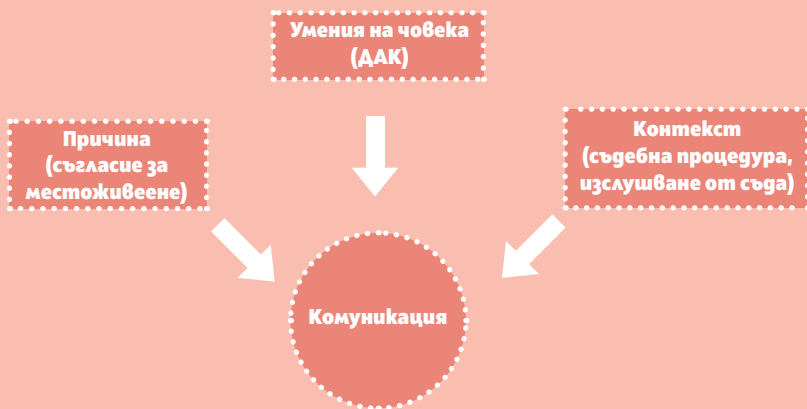
РАЗБИРАМ



ИЗРАЗЯВАМ СЕ

Човекът комуникира директно и самостоятелно чрез използване на Допълваща и алтернативна подкрепа, като прави избор, показва ясно волята си чрез индивидуализирани средства за разбиране, изразяване, участие в комуникационен процес. Съобщенията между човека с интелектуално функциониране и съда **се предават с помощта на различни средства и техники за създаване на алтернативен път**, по който да се осъществява гвупосочен процес.

Тълковникът по ПВР изследва, оценя и подкрепя уменията, които човекът притежава първо в реалната му ежедневна обстановка, и подпомага изслушването му в съда спрямо комуникативните му умения по най-добрия и подкрепящ начин за човека.



Фиг. 11. Уравнение за ефективна комуникация с подкрепа на Тълковника



Фиг. 12. Комуникация на човека (чрез ДАК) в съдебна процедура за изслушване на хора с нарушение в интелектуалното функциониране

Подкрепа на комуникацията чрез доверително лице

Съдията задава въпрос: „Искаш ли да останеш в (името на институцията)? – Македонски казва: Не.

Прави това заедно с жест за отрицание с ръка и глава.

Съдията задава следващия въпрос, директен въпрос: „Би ли могъл той да живее сам?“

Тълковникът интерпретира въпроса на съдията, като изследва няколко въпроса: „Можеш ли да се грижиш сам за себе си?“, „Можеш ли да пазаруваш ... да си приготвиш храна ...?“ и др.

Изслушването се подкрепя в проективни техники и въпроси, за да се разбере дали може да се справи сам. В течение на изслушването съдията успява да адаптира изказа си на нивото на разбиране на човека.

В отговор на зададените въпроси Македонски се справя с кратки отговори „Не“. При нужда от по-сложни отговори се затруднява. След това се провежда етап, в който се изясняват възможностите за избор, които стоят пред Македонски. Чрез проективни техники и рисуване тълковникът изобразява трите възможности за избор пред мъжа – да живее при настойника си, да живее в институцията и да живее на улицата на практика. Тълковникът зачерква възможността пред настойника и на практика я скрива. Човекът разбира веднага това ограничение и се насочва към останалите две. Преценя, че не може да се грижи сам за себе си и прави тежкия избор да остане на място, което не желае, тъй като на този етап няма друга алтернатива.

Изслушване в синя стая

ДОВЕРИТЕЛНО ЛИЦЕ

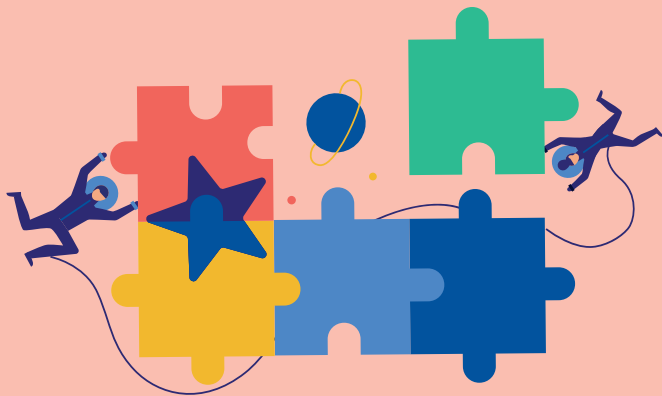
Човекът общува чрез доверително лице, което осъществява превод на съобщението. Тълковникът може да верифицира превода. Формите на верификация зависят от сферата на дейност. А процесът се извършва според законови правила и процедури. Тълковникът е сертифициран (по смисъла на това, че има специално образование и знание) и безпристрастен орган и процесът на верификация от негова страна включва всички дейности (писмени и устни експертизи, становища, препоръки, свидетелства, доказателства), които удостоверяват истината по поставените задачи. **Този вид изслушване на човек с нарушение в интелектуалното функциониране се основава на ПВР доверителните взаимоотношения.** *Доверено (доверително) лице* е термин, който също бихме искали да изясним според нашето виждане. Да открием понятията „близък човек“, „значим човек“ и „доверен човек“, за да ги поставим най-ясно и разбираемо в определените им позиции по-нататък.

Използваме понятието „превод на съобщението“, защото след изготвяне на „Протокол за изследване на комуникацията“ Тълковникът не може да предложи комуникативната подкрепа да бъде чрез ДАК.

Причините са:

- Към момента на неговата комуникативна компетенция уменията на човека да общува се намират в ниво, което е свързано с предсимволно разбиране;
- Човекът трябва да бъде обучен да използва ДАК, за да общува чрез нея.

Когато ДАК не може да бъде използвана, Тълковникът се насочва към търсене на друг ресурс. В този случай чрез ПВР може да се въведе мярка за подкрепа, при която подкрепящото лице (човек от мрежата за подкрепа), одобрено (от съда), при условията на доверително отношение, помага на подкрепеното лице (човек със затруднения в комуникацията) да изрази своите желания и предпочитания при вземане на решение за извършване на конкретни правни действия.



Доверителната връзка е в основата на функционирането на всеки един от нас. Няма причина, когато човек с нарушение в интелектуалното функциониране има по-тясна или по-широка социална среда и различни кръгове от хора, да няма поне един човек, който можем да идентифицираме като доверено лице (доверителен човек).

Тълковникът може да идентифицира довереното лице. Методологически тази идентификация се случва по различни начини, но най-общо чрез: събиране на информация от провеждане на интервюта с различни кръгове хора, проучване на личната история на човека (хората в миналото му), както и използване на специален инструментариум, който изследва и описва поведението, реакциите (отговорите) на човека в определен контекст и/или присъствие на хипотетичния доверен:

- Къде живее човекът;
- Какъв кръг от хора има около него;
- Каква е (била) йерархията на взаимоотношенията на човека с всеки от този кръг;
- Кой се интересува от човека, как и какви са действията му в тази посока.

Комуникацията на човека с интелектуално затруднение с хипотетичния доверен – история на комуникацията, общуване сега, реакции, поведение в различен контекст (в присъствието на човека, преди това, при новината, че ще идва, когато си тръгва и пр.) и др.

В началото на изслушването човекът седи в скута на майка си. Започва изслушването и съдията задава въпроси по повод на неговия живот. Пита човека: „Искаш ли да живееш тук?“. Човекът ходи по едно и също трасе, щрака с пръсти и издава звуци и не демонстрира много умения, започва да прави друго. Става и се насочва към съдията и секретаря. Тълковникът предупреждава – това е поздрав с докосване, че това е голям напредък, защото до преди 2-3 години не е разпознавал, че някой влиза в стаята. Малко след това мъжът започва да гризе един модул, което вероятно е знак за възникнало напрежение след 40 минути стоене в залата. Все още съдията не е убеден какво е желанието на мъжа по отношение на мястото за живеене.

Тълковникът реагира и споделя, че, гризейки модула, мъжът се успокоява. След малко спира, става и застава зад гърба на социалния работник – няколко секунди, после зад гърба на директора – няколко секунди.

Съдията казва: „И майка му е тук?“. На практика мъжът показва сигурност, връзка с тези лица. След това мъжът става, отива до хладилника, взема мляко, отпива и го прибира; става, изважда бисквити, дава на социалния работник, за да ги отвори, хапва и ги прибира. Той показва какво е научил и че се чувства у дома си. Показва как си общува с потребителите. В предварителното становище Тълковникът отбелязва, че е посетил услугата в един ден, в който мъжът се връща от вкъщи в резидентната услуга, в която живее – бил е усмихнат, тичайки към защитеното жилище. Съдията прекратява изслушването и казва, че е „усетил цялостната ситуация“. Съгласието му е взето на базата на това, че той показва, че на това място му харесва.

**Изслушване на 38-годишен мъж
с интелектуално затруднение**



Фиг. 13. Доверително лице

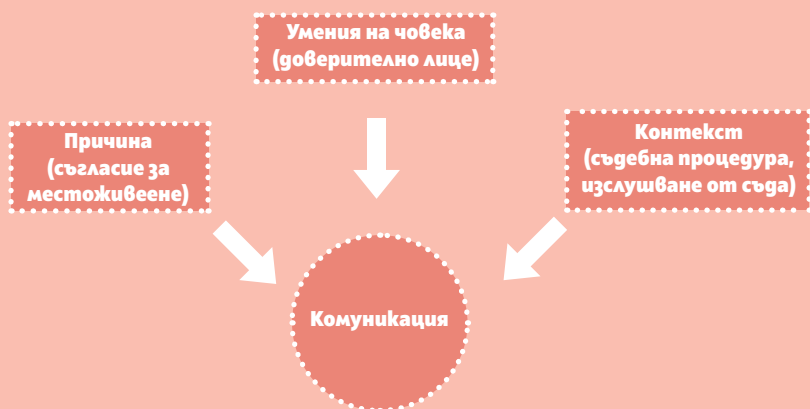
Близък е този, когото човекът с нарушение в интелектуалното функциониране разпознава като такъв, отсрещният също. Критериите, за да се мисли и наблюдава това двустранно разпознаване и близост, могат да бъдат много: поведение на тялото, жестове на усмивка и оживление, история, общи теми и събития и много др.

Значим е човек, готов да действа в интерес на човека – интересува се от него и живота му, дава заявка за бъдеща подкрепа, двамата са в близки взаимоотношения и ги поддържат, отзивчиви са един към друг (или само значимият).

Довереният човек действа – той, освен че е близък и значим за човека, действа активно в негов интерес дългосрочно, подкрепя го непрекъснато с действия, които подобряват благосъстоянието на човека, иницира такива, с които да защитава правата на човека или за да го предупреди/предпазва от измами/злоупотреби.

Предпоставки за доверителни взаимоотношения:

- осъзнаване на връзката и нейния траен характер;
- довереният е в състояние да комуникира волята на човека според най-точния ѝ смисъл и реалните желания и предпочитания;
- доверения има възможност за действие в интерес на подкрепения при отчитане на личните му желания и предпочитания;
- няма отношения на неправомерно влияние, насилие, злоупотреба или манипулация на подкрепения от страна на подкрепящия в доверителна връзка.



Фиг.14. Комуникация чрез доверително лице

Има силен положителен ефект от съдебни процедури с приложена комуникация чрез доверено лице. Тази комуникация се разпознава като надеждна и се валидира, а това даде възможност ПВР да се припознае със силата на съдебното решение (прецедент). Този опит е голяма заявка за промяна на нагласите, според които увреждането не е истинското ограничение, а това са затруднената комуникация и липсата на адаптирана среда.

*Подкрепя на комуникацията чрез **най-добрата интерпретация на волята:***

Най-добрата интерпретация на волята се прави, когато липсват близки и значими, които човекът идентифицира като такива, и не се идентифицират хора, които познават човека и средствата му за комуникация. Преди хипотеза за тази мярка също се изготвя Протокол за изследване на комуникацията – умения и контекст, близки и значими хора; комуникативното поведение и реакции на човека към средата и в контекст.

Все още няма работна дефиниция, която да определи какво всъщност представлява този вид тълкуване. Тълкуването (най-добрата интерпретация на волята и желания на хора с нарушения в интелектуалното развитие) е процес, в който се дава обяснение и/или се изяснява/разяснява онова, което човекът иска да каже (да волеуизяви).



Разглеждаме две възможни концепции:

Първа - в която се идентифицират хора около лицето, които заедно да направят тълкуване (най-добра интерпретация на волята на лицето). Тези лица, ако се налага, могат да бъдат: служебно ангажирани лица – лекуващ лекар, социални работници, трудотерапевт, правозащитна организация, орган по настаняване, организация, работеща с хора с нарушение в интелектуалното функциониране. Интерпретацията/тълкуването е възможно да се приложи, ако са налице следните кумулативно взети условия:

а) специално бъдат определени служебно ангажираните лица с конкретната задача и роля спрямо реализирането на правата и интересите на човека;

б) съдът им постави общ въпрос;

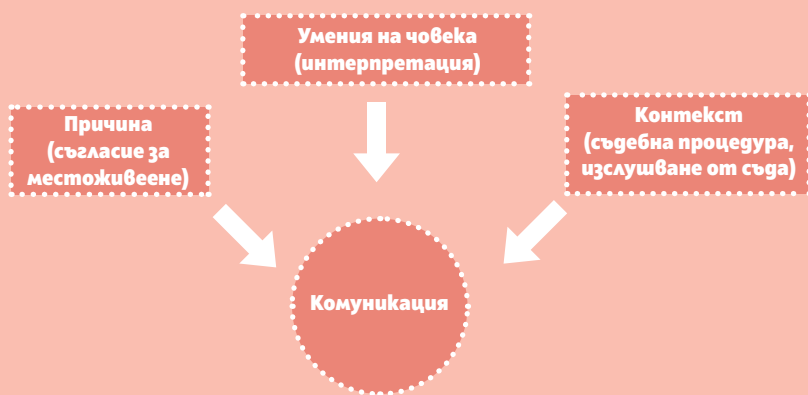
в) след дискусия всички посочени ангажирани лица имат общо становище и предложение към съда за най-добрата интерпретация на волята и желания на човека. Това е свързано с възможността те да изразят своето виждане и усещане за това къде човекът би искал да живее (в случая от нашата практика – във връзка със съгласието за място за живеене, но и по други въпроси).

В тази хипотеза всички служебно ангажирани лица се събират да вземат конкретно решение, работят като екип, използвайки експертното мнение и опит на всеки един от професионалистите, като всички имат равни права да изказват мнение, да дават предложения и е нужно всички да се обединят около едно решение.

В практиката тази концепция беше предложена в съдебни процедури за няколко човека, но към този момент не се възприема като възможна. От една страна, изглежда като заместване на волята, както идеологически в запрещението волята на човека е заместена, но групата от служебно ангажирани лица дава повече гаранция, че може да се осъществи интерпретация.

Втора – прави обратен завой към пирамидата на доверителните взаимоотношения. Но тъй като е установено, че в конкретния момент не може да бъде посочено от човека подобно лице, е възможно човекът да посочи близък или значим, който му е важен, като чрез това посочване да приемем, че е налице оторизиране да вземе решение от негово име. Възникват въпросите за това как човекът разбира тази оторизация и как съдът ще се увери в това.

Тази концепция защитава цялостното ни виждане, че може да се идентифицира винаги един човек, който познава най-добре човека (знае за него). Разглеждайки нея, се връщаме към човека, който има затруднена комуникация и му липсват доверени хора, но има близки и значими, които да направят най-добрата интерпретация на волята и желанията му.



Фиг. 15. Комуникация чрез интерпретация

ТРЕТА ГЛАВА



ПРОФЕСИОНАЛНАТА ФИГУРА НА ТЪЛКОВНИКА

Тълковникът е професионалист със специални знания, който трябва да посредничи на съда в разбиране на съгласието, което да изрази лицето по повод на поставените от съда въпроси.

Експертът по ПВР се определя като Тълковник – настоящият термин, с който борава Гражданският процесуален кодекс. Този вид Тълковник се различава от експерта, който прави жестомимичен превод. Той разполага със специфично знание и опит в разбирането на начините, по които хората с нарушения в интелектуалното функциониране мислят и комуникират, след изготвяне на Протокол за комуникация.

Опитът на Тълковника ни изправи пред голямата възможност да поставим началото на промяната на нагласите спрямо хората с нарушения в интелектуалното функциониране и си поставихме цели:

Специфични:

- 1. Да създаде протокол за изследване на комуникация (общ и специфичен);**
- 2. Да верифицира протокол за изследване на комуникация, създаден от друг – например професионалист в социална услуга, друг експерт.**

Цели при верификацията:

- Да провери съдържанието и валидността на информацията, когато протоколът е създаден от друг, на базата на специалното знание, което притежава;
- Да установи формулирано желание и предпочитания у човека;
- Да документира по стандарт, мотивирано, на базата на научна обосновка;
- Да се осигури достатъчно време за верификация на протокола.

Допълнителни цели, свързани с промяна на нагласите:

- 1.** В ПВР човекът е в центъра на процеса, в съдебната процедура – също;
- 2.** Основен подход: хуманност, хуманно отношение, хуманен процес – човекът като субект, а не като обект!;
- 3.** Осигуряване на уважение към човека – към неговите способности и права, независимо от възможностите му;
- 4.** Подобряване живота и ежедневието на човека – в краткосрочен и дългосрочен план. Дори ако някой при посещението си в услугата/институцията стане свидетел на престъпление – някой е бит или насилван по някакъв начин – следва веднага да се подаде сигнал;
- 5.** Осъществяване на връзка между съдията и човека – в съдебните дела тази връзка изглежда като запознаване, представяне на „два свята“, които знаят малко или нищо един за друг и между които стоят нагласи и предразсъдъците на времето. Общуването между съдията и човека става възможно, по-малко страшно и дори приятна среща;
- 6.** Промяна на нагласите у всички страни участници в процеса.





Какво означава тълкуване?

Тълкуването/интерпретацията се състои в **предаване на съдържанието** на онова, което иска да каже човекът. Съдържанието на информацията Тълковникът открива в **средствата за комуникация**, с които разполага човекът, независимо от степента и нивото на изразяване.

Приема се, че всеки човек може да изразява по свой специфичен начин, който може да бъде разбран по различни критерии като повтораемост на изразните средства спрямо хората, към които са насочени, повтораемост в различни или еднакви ситуации и гр.

Какви задачи поставя съдът на Тълковника?

- Може ли човекът да комуникира;
- Как човекът комуникира и как съдът да разбере тази комуникация;
- Как човекът да бъде информиран по разбираем за него начин за алтернативите, които има пред себе си по отношение на мястото за живеене – какво волеизявява.

Твърдения от опита:

- Образованието и опитът са фактор за специалните знания и компетенции – професионалисти от хуманитарните науки: психология, логопедия, педагогика, специална педагогика – могат да създават протокол за изследване на комуникация и да го верифицират в ролята на лица, назначени от съда – Тълковници;

- Важно е да има практически умения за аналитична и научна работа и наблюдение като допълнение към работата на Тълковника;

- Малко са професионалистите, които имат специфични знания и познават процесите на ПВР, и се идентифицира необходимост от развитие на такъв капацитет експерти. Тълковникът следва да заеме своето място сред вещите лица – на практика това носи по-голям обективизъм и дава възможност за повече свобода на предлаганите мерки и решения;

- Необходимост от продължаващи дискусии по темите и възникващите въпроси, изследвания на действието и промяната.

Конкретно за Тълковника:

1. Професионалист/експерт със специални знания в изследване на конкретни комуникативни способности по отношение на конкретно поставени задачи от съда;

2. Опит в комуникацията с хора с нарушения в интелектуалното развитие;

3. Създава протокол за изследване на комуникация или

4. Верифицира протокол за изследване на комуникация, създаден от друг;

5. Не съществува необходимост да има доверителна връзка с човека, за когото се създава или верифицира протокол за изследване на комуникация, тъй като позицията на Тълковника е на професионалист, който наблюдава определен процес и го верифицира;

6. Експерт по ПВР за хора с ИЗ (прилага на практика мерки за подкрепа като социални интервенции).

Протокол за изследване на комуникацията

Цел на инструмента и видове протоколи

- Инструмент за ефективна подкрепа в съдебни процедури на хора с нарушение в комуникацията от различен тип;
- Установява какви са спецификите на комуникация;
- Позволява или улеснява комуникацията на хора с ИЗ в съдебен процес;
- Индивидуално създаден.



Какво представлява Протоколът за изследване на комуникацията?

Протоколът е инструмент за изследване на комуникативното развитие, който се изготвя в рамките на един документ. В него съдържателно присъстват две части, които наричаме универсален и индивидуален протокол за човека (виж Фиг.16).

Експертизата, която подготвя Тълковникът, стъпва на Протокол за изследване на комуникацията и съответно на неговите специфични знания и опит.

Универсалният протокол още може да се нарече общ, тъй като съдържа общи данни за профила и комуникативните способности на човека, събрани от интервюта. Той е обща рамка, основа за разработване на индивидуалния протокол.

Индивидуалният протокол дава конкретна информация за човека, средствата, с които комуникира по отношение на поставени въпроси и теми, ситуацията, в която комуникира тези въпроси, връзката с подкрепящите го хора и всякаква друга важна информация. Ако например в общия протокол събраната информация доказва, че човекът общува по невербален начин, специфичният протокол дава информация за типа невербална комуникация (мимики, жестове, писмена форма или др.) по отношение на поставения въпрос или тема (например как дава съгласие за място за живеене). Индивидуалният протокол се разработва на базата на наблюдението на експерта – Тълковник – неговото специфично знание и верификация на информацията, събрана от общия протокол. За изготвяне на мотивирано заключение се прави анализ на универсалния и индивидуалния протокол.



Фиг.16. Протокол за изследване на комуникацията

Предназначение и употреба

Кой може да изготвя Протокола?

Експертите (тълковници) могат да идват от различни професионални среди (езикови терапевти, психолози, социални работници и специални педагози), но всички трябва:

- да притежават специализирани умения за изготвяне на оценка на комуникация на хора с нарушение в интелектуалното функциониране;
- да са неутрални, независими служители на съда, назначени по силата на закона (като устни преводачи), въпреки че ролята им е далеч по-широка;
- полагат клетва и подлежат на наказателна отговорност, но не дават показания, а правят експертиза.

Когато лицето е с комбинирани нарушения, могат да си взаимодействат експерти от различни групи (например експерт с опит в работата с хора интелектуални затруднения и слухово-речев рехабилитатор).

Кога възниква необходимост от Протокол за комуникация?

1) За кои лица:

- Когато се касае за хора с нарушения в интелектуалното развитие в широк спектър;
- Хора с нарушения от аутистичния спектър;
- Хора с придобити комуникативни нарушения;
- Деменция.

2) Възможни идентифицирани признаци:

- Липсва възможност човекът да волеуизяви без подкрепа поради явни комуникативни затруднения;
- Затруднено е взаимодействие на човека със съда самостоятелно да даде разбираеми за съда отговори към поставените въпроси;
- Съдът се затруднява да получи разбираеми от човека отговори на поставените въпроси поради спецификите в начина на изразяване на човека;
- Човекът дава неясни или неспецифични отговори;
- Отнема му много време, за да реагира, колебае се;
- Изглежда, не разбира много от това, което го касае или за което се говори.

Изготвяне на Протокол - някои важни изисквания

Изисквания за изготвяне на Протокола:

- Възможно най-ранно назначаване на Тълковник;
- Достатъчно време (индивидуално за всеки човек);
- Достъп до необходимата за Тълковника информация.

Изисквания към Протокола:

- Да съдържа единствено необходимата информация;
- Да се придържа към принципите за неутралност и безпристрастност;

- Да бъде научно обоснован;
- Да има ясно заключение относно функционалността на комуникацията на човека, т.е. как човекът да волеизяви с наличните комуникативни средства и да бъде разбран от съда;
- Да посочи специални мерки или препоръки в подкрепа на човека в съдебния процес (по отношение на езика или условията, които са необходими, за да се организира изслушването).

Протокол за изследване на комуникацията - инструмент за ефективна подкрепа

1) Оценка на нивото на комуникативно развитие на човека (универсален протокол) към момента на изготвяне на Протокола и условията (критериите, които определят това ниво);

2) Оценка на спецификите в общуването на човека и неговите функционални комуникативни способности, свързани с идентифициране на комуникативни средства в подкрепа на човека в съдебната процедура (индивидуален протокол):

- Причините, за да общува - съществуват или не;
- Средствата, с които конкретно разполага човекът, за да общува - вербални, невербални, базови (алтернативна комуникативна система, писмен език, думи, жестове, мимики, поведение и др.);
- Възможностите, които са създадени или липсват, за да общува човекът;

3) Оценка на Взаимодействие-то на човека със средата по отношение на комуникацията или как средата влияе или създава възможности човекът да общува и да прави избори;

- Общуване с близки, значими, доверени лица;
- Общуване с познати и малко познати лица;
- Общуване със служебно ангажирани лица;
- Възможности за избор.

4) Заключение за спецификите в комуникативното развитие на човека и хипотеза по мярка за изслушване;

5) Подпомагане на комуникацията в целия съдебен процес чрез препоръки, които Протоколът може да даде:

- За времето и мястото за изслушване;
- Честотата и продължителността на изслушване;
- Необходимостта от подготовка, прекъсване или почивки за човека;
- Помощ за комуникация (подкрепа за езика/разбирането)
- Специфични и индивидуални стимули за всеки човек – снимки на места или хора, думи, жестове, картинки, символи и др.;
- Други визуални средства

като например знаци „да/не/не зная“;

- Разрешение да присъстват близки, значими или доверени лица, които да подкрепят комуникацията;
- Преформулиране на въпроси, когато са зададени по сложен или неподходящ начин;
- Други индивидуални средства за подпомагане, специфични и идентифицирани в хода на изготвяне на Протокола.

6) Да направи хипотеза за изслушване на човека в една от трите препоръчителни мерки:

1. Директна комуникация – самостоятелно, с алтернативна подкрепа от Тълковника:

- По тази мярка човекът може да бъде изслушан самостоятелно или с алтернативна подкрепа от Тълковника – и в двата случая след изготвяне на Протокол за изследване на комуникацията. Алтернативната подкрепа от Тълковника представлява минимална подкрепа за езика и говора на човека, за да волеуизяви и за да бъде разбран от съда.

- Минималната подкрепа включва всички алтернативни средства (включително и специфични за човека, установени след изследване на комуникацията).

2. Предаване на волята на човека чрез близък човек, но ако Тълковникът не открие такива хора, предлага мярка номер №3):

- Идентифицират се значими, близки и/или доверени лица, които най-добре познават и предават волята на човека;

- Изготвя се Протокол за изследване на комуникацията;

- Верифицира се информацията от близки и значими.

3. Най-добрата интерпретация на волята – идентифицират се хора около лицето, които заедно да направят най-добрата интерпретация на волята на лицето – служебно ангажирани

лица (първа концепция) или се връщаме към идентифициране на значим човек:

- Липсва доверително лице;

- Изготвя се Протокол за изследване на комуникацията;

- Изследва се поведението и взаимоотношенията на човека със средата, в която живее – възможностите, които е създала, или те липсват по отношение на комуникативното развитие; комуникативното поведение и реакции на човека към средата; изборът на човека по отношение на възможностите, които предлага средата.

При най-тежките случаи, когато експертизата установява след полагане на значителни усилия, че не е практически възможно да се открият волята и предпочитанията на индивида, концепцията за „Най-добрата интерпретация на волята и предпочитанията“ следва да замени концепцията за „най-добрия интерес на лицата“. Това означава, че волята и предпочитанията на конкретния индивид се тълкуват в контекста на неговата история, на предходни волеизявления, поведение, обичайна практика, жестове, съществуваща невербална комуникация. Стремeжът е да се окаже подкрепа за вземане на решение, не с оглед на най-добрия интерес така, както е разбран от третите лица, а решението максимално да отрази информацията и знанията за желанията на конкретния човек.



РЕЧНИК НА ТЪЛКОВНИК

Цел на създаване на инструмента

В следващите редове ще намерите описание на основните поставени цели на *Речник на Тълковника* и как използването му би подпомогнало комуникацията Ви в ролята на участник в съдебно изслушване и подобряване на комуникацията на всички участници от гледна точка на предаване и получаване на конкретни съобщения и въпроси.

Речник на Тълковника е инструмент, който използва принципите на Допълваща и алтернативна комуникация (ДАК). Допълва комуникацията по теми, касаещи пряко избора на вземане на решение за мястото на живеене, и съпътстващи и специфични моменти от съдебното дело. Включва набор от пиктограми, алтернатива на конкретни думи, в контекста на изслушване в съда по темата за избор на място за живеене. Организиран са по теми с цел подобряване на общуването в ситуация на съдебно дело между всички комуникатори – човек с трудност да комуникира, тълковник, съдии, адвокати и всички. Пиктограмите съдържат теми и понятия, използвани от подготвителните етапи и срещи на делото до изслушването в съда.

Използването на речника не е задължително във всяко дело от край до край, но може да бъде от полза във всяка трудна комуникативна ситуация.

Речникът може да се използва:

- В случай че се нуждаете от различен, алтернативен начин за комуникация. Речникът има за цел да добавя информация към комуникацията, за да направи съобщението по-ясно;
- Когато лицето не е в състояние да говори, но има желание да се изрази;
- Когато говорът не се разбира от другите или говоренето е

по-трудно от другите начини за комуникация – речникът може да помогне;

- Подобряване на комуникативното функциониране на човека на ниво идентифициране на лични желания и потребности, приоритизирането им и анализирането на алтернативните начини за тяхното задоволяване чрез вземането на конкретни решения.

Речникът на Тълковника е инструмент, отговарящ на настоящата нужда на ситуацията – комуникация по време на съдебно дело. Речникът се основава на принципите на допълващата и алтернативна комуникация (ДАК) за подпомагане на общуването в ситуация на изслушване в съда. Чрез ДАК процесът на комуникация може да бъде подкрепен от предложените пиктограми, но спрямо спецификата на случая могат да се използват и други визуални средства – снимки, картини, рисунки, написан текст, реални обекти и предмети в контекста на ситуацията и всички невербални форми за общуване като жестове, мимики, поза на тялото за по-детайлно и конкретно разбиране и изразяване по поставени теми.

Речник на Тълковника е инструмент, който има за цел да подпомогне процеса на комуникация в съда и бързо и конкретно да създава и подпомага комуникация по конкретна тема между непознати, със или без затруднения в комуникацията, и процес с ограничени във времето процедурно срещи. Речникът може да се използва спрямо индивидуалните комуникативни особености на всеки човек, с цел да осигури най-пълноценна комуникация. Една от главните цели е речникът да послужи в съда, където да помогне на човека да се изрази, да подпомогне процеса на изслушване на човек с трудности, да бъде подкрепен, чул и разбран по пълноценен начин.

Речникът може да подпомогне:

- процеса на събиране на информация в подготвителните етапи на делото;
- изразяването и разбирането между човека и тълковника в периода преди същинското изслушване и осъществяване на ефективна комуникация между човека, адвоката и съдията;
- комуникирането на желанията и намеренията на човека с цел подобряване на изразяването на желания, но и по-добро разбиране на предложените избори.

Речникът има за цел не само да подпомогне процеса на събиране на информация и подпомагане на човека в съда, но и да подкрепи и развие комуникацията между човека, тълковника и служебните лица в периода преди и същинското изслушване. Събиране на много и съществена информация в рамките на точно фиксирани срещи е трудна задача, когато очакваме среща с човек с трудности при общуването. Речникът може да подпомогне ситуацията още от първата среща като опосредства комуникацията между непознати чрез средствата на допълваща и алтернативна комуникация, които са най-близки и разбираеми до човека с комуникативни нарушения, и да продължи да служи на тълковника в процеса на събиране на информация и изработването на комуникативен профил на човека.

Речникът има за цел да развива и подпомага функциите на съществуващите комуникативни умения на човек в съдебно изслушване.

Терминът „функционална комуникация“ или какви са основните функции на комуникацията се отнася основно до причината или намерението, поради което общуваме, и може да включва следното:

Заявка – възможността на човек да изрази желание за предмет, помощ, почивка и т.н. Човекът може да използва изображение – снимка/пиктограма, за да поиска конкретно нещо;

Отхвърля / протестира – това позволява на човека да посочи, че не иска даден предмет. Например човекът може да избухне нежелан предмет. Коментар – това позволява на човека да

предаде информация по дадена тема. Пример за това е използването на помощни средства, за да се направи изявление за това, което харесва или прави;

Поздрав – човекът е в състояние да взаимодейства по социален начин. Например – може да се сбогува в края на срещата,

събитието, деня. Функцията на комуникация за хора от институции има тенденция да бъде по-ограничена, предимно да комуникират желания и нужди чрез искания и протести, а не да комуникира с цел социално взаимодействие, включващо поздрав и коментари.

Комуникативните умения на човека, участник в създадената ситуация (изслушване в съда), се оценяват с помощта на Протокол за оценка. Способността на човека да използва своя начин на комуникация по функционален начин се оценява, за да се определи дали е ефективен комуникатор и какви са индивидуалните му способности и умения.

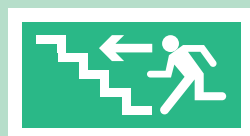
Речник на Тълковника има за цел да подпомогне комуникацията в двете ѝ функции – РАЗБИРАНЕ и ИЗРАЗЯВАНЕ. Първо, човекът да разбере, а след това да може да се изрази по тема в съда по начин, който отразява неговата най-добра воля.

Предназначение и употреба

Пиктограми или картинни знаци се използват широко за визуално показване на информация. Пиктограмите обикновено се показват в обществени зони: летища, музеи, големи магазини, на международни събития, семинари и др. Накратко, те се използват широко, защото дават възможност за комуникация между културите и между поколенията без необходимостта от обща езикова система. Думите изчезват в пространството, а пиктограмите остават видими и еднозначни – смисълът не се променя спрямо комуникативната ситуация.

Използването на Речника е начин да се съгласуват предложения, да се направи информиран избор, да се сподели мнение и да се стигне до крайно решение в условията на съдебното изслушване. Човекът може да използва още един канал – визуалния, за да изрази волята, намеренията и желанията си, използвайки допълване и алтернативи на думите. А съдът и съдията като реален комуникативен партньор, участник в специфична форма на разговор, да се възползва от допълващата и алтернативна комуникация, за да улесни разбирането и изразяването на човека, да има още един канал, освен думите, който да потвърди желанията и волята на човека.

Пример:



ИЗХОД

Правила за употреба

Речникът включва множество пиктограми, групирани по теми, близки до човека, ежедневието му и актуалните теми за комуникация, свързани с конкретната ситуация – изслушване в съда. Всеки символ съответства на една дума. Представените думи включват глаголи и съществителни имена, въпроси, които най-лесно, бързо и еднозначно описват различни ситуации. Последователното представяне на пиктограми съответства на превеждането на идеи и твърдения в отговор на зададен въпрос.

Пиктограмите, предложени в този речник, са с цел комуникация между хората в една конкретна и очаквана ситуация. Такива пиктограми представляват намерението и състоянието на човека, който ги използва, и подпомагат комуникирането в съда. Пиктограмите имат следните характеристики:

– Могат да се използват гъвкаво – за задаване на въпрос, за подпомагане на разбирането на конкретния въпрос, но и за подпомагане на отговор чрез визуализиране на избор от две и повече възможности. **Пример:** въпросът се подпомага с пиктограма, изобразяваща най-важната дума. Отговорът е подкрепен с по-голям избор от пиктограми с цел провокиране на устен отговор или посочване на избор в зависимост от уменията и състоянието на човека, към когото е отправен конкретният въпрос.



Въпрос:

Къде живееш сега?

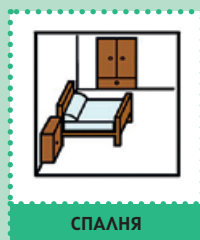
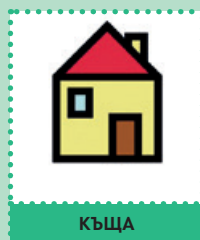
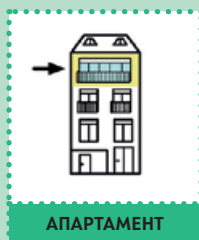


Отговор:

Апартамент с близки хора.

Отговор:

Дом / къща.



Пиктограмите имат следните характеристики:

– Насърчават комуникацията, като правят думите видими. Изследванията в областта показват, че комуникацията със символи води до увеличаване на изказването с думи;

– Използват се за подобряване на разбирането на въпрос, твърдение;

– Използват се за подобряване на изразяване – при отговор на въпрос или самостоятелно изказване;

– Използват се не само от хора с увреждания, но и от хората като цяло за различни стилове на комуникация в различни ситуации и контекст – от ежедневни дейности специфични, необичайни ситуации, каквато е ситуацията в съда;

– Символите на допълващата и алтернативна комуникация могат да бъдат използвани единично или да бъдат организирани в комуникативни табла по теми. Всички налични символи могат да се използват принтирани на хартия или чрез устройство – компютър, таблет, телефон.

Изборът на конкретните и индивидуализирани средства на допълващата и алтернативна комуникация зависи от степента на когнитивно функциониране на човека, който ще бъде подкрепен и от уменията на Тълковника. Използването на ДАК във всичките ѝ форми би подпомогнало всички участници в процеса на комуникация в съда, по който и да е спорен въпрос – съдия, адвокат, човек, Тълковник. Съществуват различни програми и приложения за комуникация в помощ на хората с трудности при общуването – MAKATON, PECS, Комуникатор 5, LetMeTalk и много други. Системите, използващи пиктограми за тази цел, са конструирани въз основа на езикова система от гледна точка на комуникация – предаване на смисъл. Следователно те не отразяват чувствата на хората, които общуват. Въпреки това пиктограмите по своята същност имат висок невербален характер.

В речника се използват пиктограми с цел подпомагане и поддържане на невербална и/или вербална комуникация. Използвани са пиктограмите с обекти, за събития, места, хора... Предназначен е да подпомогне ситуацията на изслушване в съда за всеки един активен комуникативен партньор – човека, адвокат, съдия, Тълковник по ПВР. По този начин той може да се използва, променя и адаптира съобразно целите на конкретния случай и възникнала ситуация. Препоръчително е всяка пиктограма да бъде придружена с текст, съответстващ на изображението.

Как работи практически Речникът



НЕ РАЗБИРАМ

РАЗБИРАМ

ИЗРАЗЯВАМ СЕ

Създавайки СЕМАНТИЧНА МРЕЖА около очакваните теми, ситуации, въпроси, Речникът подкрепя с ДАК конкретната комуникативна ситуация. Комуникацията има определена тема – става по-ясна, конкретна и целенасочена.



СЕМАНТИЧНА МРЕЖА



ИЗБИРАМ

Речникът може да се отпечатва на карти или табла. Те са класифицирани в различни категории: „Аз и другите“, „Приемам/Отказвам“, „Дом“, „Пътуване“, „В съда“, „Емоции“. Потребителят избира подходящите карти за изразяване на намерението си и ги назовава, посочва, поглежда, поставя в подходящия ред с подкрепата на Тълковника.

Накратко – Речникът на Тълковника може да се използва, за да подпомогне комуникацията – да се генерират изрази, които съответстват на намерения или ситуации, да се изрази мнение, да бъде зададен конкретен въпрос. Могат да бъдат добавени още пиктограми за думи и картинни изображения според възникващите нови ситуации.

Заключение

Речник на Тълковника дава примери за използването на пиктограми за комуникация в съда с цел подпомагане на комуникацията на хора с трудности в общуването. Важно е намеренията на хората да бъдат ясно изразени и да бъде подпомогнат целият процес на комуникация – по-голяма точност и бързина в комуникацията. За развитието на добра комуникация трябва да има достатъчно време, за да могат двете страни да се разберат помежду си, но използването на подобен инструмент би насърчило и подпомогнало Тълковника и съда в дейностите по време на съдебния процес и всички допълнителни процедури.

Речникът на Тълковника има за цел да внесе необходима и подходяща модификация във връзка с изслушване на човек с трудности в комуникацията да бъде изслушан в съда, за да осигури на човека с увреждане признаването и упражняването на всички права наравно с останалите в съда.

Използването на Речника в съда цели да осигури на хората с увреждания достъпност и равен шанс за комуникация в съда.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА



АЛГОРИТЪМ ЗА РАБОТА СЪС СЪДА

Тълковникът по ПВР е професионално лице, което изготвя експертиза за съдебната процедура. Основната индикация за необходимост от такава експертиза е невъзможността човек с нарушение в интелектуалното функциониране да комуникира правата си по обичайния за съда начин, така че да бъде зачетено правото му на достъп до правосъдие и да бъдат разбрани волята и желанията му. В Софийски районен съд са факт 12 дела, в които беше приложена специалната експертиза на Тълковника, която съдържа нови подходи като подкрепа с алтернативни комуникативни средства и предаване на волята от значими/близки хора. Тези подходи поставиха началото на изслушване на хора с нарушения в интелектуалното развитие в съдебни заседания.

Участници, партньори и взаимодействиеето между тях:

- 1.** Човек с интелектуално затруднение, Тълковник и съдия – съдията допуска насоки за общуването с човека;
- 2.** Адвокатите на страните – на другата страна и на самия човек с ИЗ – отношенията с тях трябва добре да могат да се управляват;
- 3.** Защитникът на лицето с нарушение в интелектуалното функциониране – като правило е служебно назначен от правната помощ;
- 4.** АСП – налице е молба, с която се иска настаняване на човека; те поддържат искането, защото знаят, че лицето няма къде другаде да отиде. Те също разпознават експертизата като полезна и подкрепяща;
- 5.** Юристите от ДСП – имат по един представител-юрисконсулт, който, независимо от това какво вижда и чува и независимо от представените доказателства по делото, поддържа иска за настаняването на човека. Никаква отговорност не се носи от водещия на случая в АСП/ДСП за препоръките след делото. Много е важно във всяко решение на съда да се изисква отчет от социалните за взетите мерки от препоръките на вещните лица;
- 6.** Вещи лица – психиатри (често са склонни да дискредитират всички останали и да останат на нивото на медицинската диагно-

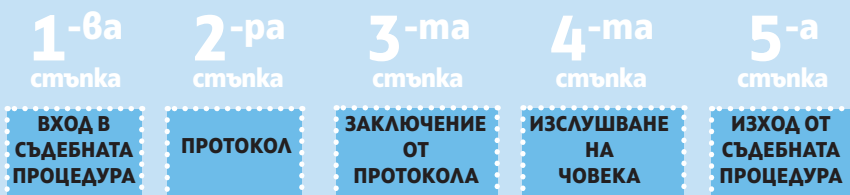
за, което не е полезно за процедурата и не дава нужните отговори на съда), психолози и др.;

7. Персонал, родителите на човека, близките му роднини, приятели и другите хора, които са значими за човека;

8. Настойници / попечители.

Елементи на Алгоритъма

В следващата част ще представим стъпките в работата на Тълковника като участник в съдебна процедура за настаняване по раздел 3, глава 6 от ЗСУ, с която започна българският опит.



1. Вход в съдебна процедура за настаняване по раздел 3, глава 6 от ЗСУ;

2. Създаване на универсален и индивидуален протокол за изследване на комуникация;

3. Предоставяне на заключението и изслушване на заключението;

4. Изслушване на лицето в съдебно заседание;

5. Изход от процедурата.

	ПРОТОКОЛ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА КОМУНИКАЦИЯ
	СЪЗДАВАНЕ НА УНИВЕРСАЛЕН ПРОТОКОЛ
Определението поставя задачите на Тълковника: • Може ли човекът да комуникира? • Как човекът комуникира и как съдът да разбере тази комуникация? • Човекът да бъде информиран по разбираем за него начин за алтернативите, които стоят пред него по отношение на мястото за живеене – какво волеизявява.	Цели: Да присъстват всички елементи: 1. Профил на човека 2. Наблюдение 3. Анализ 4. Заключение Задачи: изследване на: • Специфики в комуникацията с човека; • Специфики в комуникацията на човека с близки и значими хора; • Специфики в комуникирането на избора на човека в средата; • Как човекът дава съгласие и прави отказ.
Осъществява се чрез документ (Определение), с който се назначава лицето Тълковник. Тълковникът започва работа в този момент. 1	Събиране на информация от различни канали: • От документация; • От интервюта и прилагане на въпросник за интервюта срещи с лицето; 1) Наблюдава се отстрани поведението на човека и средата, в която той функционира; 2) Интервюиран се хората около човека – тези, които полагат грижи и подкрепа за него и които са в обкръжаващата му среда (така се допълва изследването на средата); 3) Интервюира се самият човек и се наблюдават различните ситуации, при които той реагира, за да се открият модели на поведение (ниво на комуникация, изпълнение на вербални инструкции, тълкуване на ежедневните жестове)
• Тълковникът не може да прави жестомимичен превод, той прави превод на съдържанието на съществуващата към този момент комуникация у човека спрямо средата и ситуацията, в които се намира; • Тълковникът трябва да направи разликата пред съда между жестомимичен преводач и професионалист, който верифицира събраната информация за комуникативното поведение от близки и значими; • При предизвикателните случаи Тълковникът търси близки или значими хора, тъй като те познават най-добре лицето, но такива в повечето случаи липсват.	• Информацията от тези три канала е изключително недостатъчна, неясна, разнородна и винаги трябва да се проверява; • Често значимите за лицето хора не са настоящи; • В институцията често няма близки и значими, които да дават информация на Тълковника. 2

ПРОТОКОЛ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА КОМУНИКАЦИЯ	
СЪЗДАВАНЕ НА ИНДИВИДУАЛЕН ПРОТОКОЛ	
ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ (КАКВО ПРАВИМ)	Цели: Да присъстват всички елементи: 1. Профил на човека 2. Наблюдение 3. Анализ 4. Заключение Задачи: • Може ли човекът да дава съгласие, как дава съгласие за място за живеене; • Как комуникира съгласието /несъгласието за място за живеене; • Как комуникира съгласие/несъгласие с близки и значими хора (в случай че има такива); • Как прави изборите в ежедневието си; • Как прави избора, по отношение на вариантите за местоживеене; • Представяне на алтернативите в достъпен вариант; • От каква подкрепа има нужда, за да волеизяви.
	• Верификация на съдържанието на събраната информация спрямо наблюденията и изследването на Тълковника върху поведението и комуникацията на човека (придържане към научната обосновка); • Верификация на наблюденията и изграждането на връзка между универсалния и специфичен протокол, отразяващ спецификите на човека, чрез прилагане на стандартизиран въпросник за изследване на комуникацията.
	• Основно предизвикателство в аналитичната част е изследването на комуникативното поведение при т. нар. предизвикателни случаи; • Какви показатели точно изследва Тълковникът; • Разполага с ограничено време; • В някои случаи, за да се изследват определени показатели, е необходимо изграждане на връзка с човека, дълга обучителна работа, но Тълковникът не разполага с това време, което трябва да се опише в експертизата; • Свързване на обосновките от анализа със съществуващи аналитични, психологически, педагогически теории, което ще подобри доказателствената част, необходима за мотивация на експертизата.

ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ЗАКЛЮЧЕНИЕТО ОТ ПРОТОКОЛА ЗА КОМУНИКАЦИЯ В СЪДА <i>(експертиза)</i> (не е задължителна тази стъпка) ⁹	ПРЕДСТАВЯНЕ НА ЗАКЛЮЧЕНИЕТО В СЪДЕБНО ЗАСЕДАНИЕ
• Да се входира служебно; • Да подготви съдията за човека и срещата с него; • Да опише условията, които биха създали предпоставки за по-спокоен, адаптиран и щадящ (за човека) процес.	• Да се представи за кратко време и да отговаря на поставените задачи; • Да отговори на задачата: Може ли лицето да комуникира?; • Може ли да бъде изслушано?; • Да се вземе решение кога, къде и как ще се проведе изслушването – организация.
Експертиза в писмен вид (не е задължителна)	Устно представяне на заключението в съдебно заседание. Да отговори на задачата: • Може ли лицето да комуникира? – ДА • Може ли да бъде изслушано? – ДА • Тълковникът ще посредничи ли в изслушването? – ДА
• Достъпност • Стандартизация на документа • Мотивираност • Научна обосновка	Възможно задаване на агресивни, некоректни, сложни въпроси (особено от другите страни в процеса). На практика обаче най-важното е на съда да се дават изключително ясни и разбираеми отговори. В тази връзка от значение е поведението на Тълковника. Да убедим съдията изслушването на лицето да премине в една от мерките, които предлагаме и които вярваме, че са работещи. Мерки за комуникация на съгласието Какво можем да предложим на съда? – Принцип на последователност на мерките – винаги следват в абсолютна последователност – 1-2-3; – Принцип на навременност – винаги се прави уговорка, че се отнасят само към определен момент; – Принцип на изчерпателност на мерките – винаги са обусловени една след друга. 1. Директна комуникация – самостоятелно, с ДАК; 2. Предаване на волята на човека чрез доверително лице, но ако Тълковникът не открие такива хора, предлага номер №3) 3. Най-добрата интерпретация на волята – служебно ангажирани лица или значим човек

⁹ Предоставя с копие за страните, за да могат да се запознаят останалите с експертизата. Бележка: Експертизата е добре да бъде изпратена възможно най-рано преди изслушването по делото (минимум 7 дни преди заседанието). Възможно е преди заседанието да се изпрати молба за удължаване на срока за предоставяне на експертизата – с конкретни причини и молба да бъде предоставен нов срок. Тогава, по време на заседанието, се изслушват другите ВЛ и ще има нов срок за експертизата. Изпращане на експертизата в писмен вид – Входира се чрез деловодителя (изпраща се по имейл към него, той служебно я входира по делото), за да могат съдиите да се запознаят с нея и да бъдат подготвени. Писмената експертиза включва хипотеза за лицето, за мястото. Невинаги близкото общуване със съдията е възможно и това е важна стъпка, за да бъде съдът подготвен за това, което ще чуят и видят.

ТУК МОЖЕ ДА ЗАВЪРШИ ПРОТОКОЛЪТ ЗА КОМУНИКАЦИЯ И РАБОТАТА НА ТЪЛКОВНИКА ЩЕ ПРОДЪЛЖИ В ИЗСЛУШВАНЕ НА ЛИЦЕТО, АКО СЪДИЯТА ИМА НУЖДА	
ИЗСЛУШВАНЕ НА ЛИЦЕТО С ИЗ	ИЗХОД ОТ СЪДЕБНА ПРОЦЕДУРА ЗА НАСТА- НЯВАНЕ ПО РАЗДЕЛ 3, ГЛАВА 6 ОТ ЗСУ
Организация на изслушването: • Определяне на място – къде; • Време – кога; • Избор на мярка за комуникация на съгласието – от съда (виж етап 5 – Как).	Тълковникът може да даде своите препоръки, в случай че съдията има нужда от тях.
Прилагане на една от „Мерки за комуникация на съгласието“	Решение на съдията
Възможно е да настъпят неочаквани обрати и реакции у човека – отказ да бъде изслушан, поведенческа криза и др; Възможно е да има промяна в профила на лицето – медикаментозна терапия, промяна в поведението (в периода от изслушване на заключението до изслушване на лицето има около месец). Делото може да се отмени поради отсъствие на служебния защитник на човека. На съдията са му необходими да види и „почувства“ как живее човекът, когато не може да го комуникира по друг начин, освен чрез своето поведение (примери от практиката).	Всеки съдия има субективно тълкуване как да се съобрази желанието и изборът на лицето (на улицата или в специализираната институция). Основният въпрос, който стои пред съдиите, е: <i>„Мога ли да пусна този човек на улицата? Дори да се прецени, че не може да се грижи за себе си, ако той го заяви, пак ли трябва да го задържа?“</i> Съдиите имат различни подходи. От съдебната практика има вече примери на решения, при които не се потвърждава заповедта на съответната ДСП за настаняване и се правят изводи, че настойникът/попечителят на лицето има задължение да го подкрепи за живот в общността, когато настойникът е от кръга на роднините. Като това задължение се извежда от разпоредбата на чл.163 ал.1 и чл.164 ал.3 от СК. Тоест изборът не се формулира като избор между специализираната институция и улицата, а като избор между специализираната институция или обосноваване на задължението на настойника/попечителя да живее в общността заедно с човека и да полага грижи за него.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ
(КАКВО ПРАВИМ)

МЕТОДИ, ПОДХОДИ
(КАК ТО ПРАВИМ)

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА, ОСОБЕНО
СВЪРЗАНИ С ПО-ТЕЖИКИТЕ СЛУЧАИ

Изводи и заключителни мисли

В заключение бихме искали да предадем няколко послания на всеки, у когото запалихме онази искрица, свързана с това да променим нагласите си спрямо хората с нарушения в интелектуалното функциониране.

Всеки от нас поотделно, предавайки своето убеждение за равенство и пълноправие, може да задвижи това колело с огромна сила, да създаде общество на повече хора с тези убеждения.

Отделихме много страници в нашето четиво, за да разглеждаме комуникацията през теорията и практиката и се надяваме, че сме създали убеждение, че понякога е трудно дори да мислим, че съществува сред намеренията и желанията у хората с различни комуникативни проблеми, но тя е там. Чака да бъде открита. В този смисъл следните ни кратки изводи, свързани с нея са, че:

**Комуникацията е важен фактор
за реализирането на ефективна
подкрепа за човека.**

**Комуникацията е мост
към вземането на решения.**

**Комуникацията е път
към дееспособността.**

Сигурно е, че няма да променим и друга страна от убежденията си – да се фокусираме в подкрепата за тези хора, търсейки доверителни отношения – защото те често са ключът човекът с интелектуално затруднение да комуникира волята, желанията и правата си.

Научихме още, че в специализираната институция за грижа е спорно как и дали могат да се изграждат доверителни взаимоотношения. Със сигурност знаем, че хората там губят най-важната подкрепа – за комуникация на волята, желанията и предпочитанията. Това изправя всеки един от нас като участник в съдебна процедура пред предизвикателството да подкрепи човека с интелектуално затруднение да комуникира правата си без подкрепа на доверено лице. Ние сме си поставили за цел да развием и защитаваме и този вид подкрепа (мярка по изслушване) докрай.

Навсякъде по света изслушването на хора с крайно ограничени комуникативни способности се осъществява бавно, трудно и с много предизвикателства и има развиващи се протоколи за това. Надяваме се, че това четииво е едно добро начало към създаване на протокол за България.

„Както много често ние не се замисляме, а дори не разбираме напълно сложността на тока и провеждането по жиците, така за хората с нарушения в интелектуалното функциониране трябва да създадем свят, в който само натискаме ключа и лампата светва! Ключ за запалване на лампата!“

Д-р Майкъл Бах

Ключът за запалване на лампата

Когато включваме ключа за запалване на лампата, ние знаем, че ще светне или изгасне, но не знаем и не можем да си представим как точно протича електричеството по жицата от ключа към таблото на апартамента, от там до сложното табло на входа и от там до сложната мрежа от трафопостове и неизвестни източници, които го захранват. Ние знаем, че ако го натиснем ще се включи, и ако повторим – ще престане да свети... И това ни е достатъчно, за да вземем решение какво искаме да направим.

За хората с ИЗ трябва да осигурим контекст, в който да могат по-добре на електрическия ключ лесно да включват и изключват своите желания и избори.



ПЕТА ГЛАВА

ПРИЛОЖЕНИЯ

Бланките и съдържанието на Приложенията в тази глава са в процес на развиване и (до) разработване, за да се постигне практически най-ефективната им форма

Приложение 1

Бланка на протокол за изследване на комуникацията

ПРОТОКОЛ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА КОМУНИКАЦИЯ

(адаптиран инструмент за съдебната практика)

изготвен от – вещо лице/тълковник по
дело

I. ПРОФИЛ :

На:

/ име, презиме, фамилия/

Адрес:

Дата на раждане: Диагноза:

История: /тук се описват всички значими събития за лицето, имащи отношение към предмета на делото /

II. НАБЛЮДЕНИЕ: /тук се описват данните, събрани от изследващия, относно поведението на лицето, взаимодействието му със средата и хората, полагащи грижи за него, връзката с близки, значими, доверени/

III. АНКЕТА: /информацията се събира от хората, полагащи грижа за лицето/

Настоящата анкета съдържа основни въпроси, които могат да бъдат допълнени, модифицирани (разширени или съкратени) в зависимост от всеки индивидуален изследван случай.

Дата и място на провеждане:

1. Как общува лицето?

- a. вербално
- b. невербално

2. В общуването си използва:

- a. жестове
- b. мимики
- c. звуци
- d. поведенчески модели
- e. подпомогната комуникация

Бележки:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Може ли да прави избор?

- a. да
- b. не

Ако е да, то в какви ситуации, по отношение на какво и как го изразява:

.....

.....

.....

4. Изразява ли предпочитания?

- a. да
- b. не

Ако е да, по какъв начин изразява, че нещо му харесва или не:

.....

.....

.....

5. Какво е обичайното му поведение?

.....

.....

.....

6. Всички, полагащи грижи за лицето, ли тълкуват поведението му по идентичен начин?

а. да

б. не

7. С кого общува най-често и сам ли инициира контакт?

.....

.....

8. Има ли хора, с които отказва да общува, и как го изразява?

.....

.....

9. Споделя ли с околните и ако е да – какво (емоции, преживявания, желания, страдания) и по какъв начин?

.....

.....

.....

10. Как реагира в непозната за него среда, с непознати хора?

.....

.....

.....

IV. ОЦЕНКА НА КОМУНИКАТИВНИТЕ УМЕНИЯ

Изследването се осъществява по стандартизиран въпросник за Оценка на комуникация на Kate Silver.

ЕКСПРЕСИВНА КОМУНИКАЦИЯ I

E1 1. Използва ли гуми или вокализации?

E2

E3

.....

.....

E3 2. Използва ли жестове, знаци или символи?

E4

.....

.....

E8 **3. Има ли незабавна или отсрочена ехолалия?** *(т.е. повтаря ли думи, казани от друг?) Моля, дайте примери.*

.....

.....

.....

.....

E3 **4. Използва ли отделни думи?** *Моля, дайте примери за най-често използваните думи.*

E4

.....

.....

.....

E3 **5. Назовава ли обекти и/или картинки?** *Моля, дайте примери (можете да използвате Речника на Тълковника).*

E5

.....

.....

.....

E6 **6. Употребява ли някакви глаголи?**

.....

.....

.....

E7 **7. Съставя ли собствени фрази?** *Моля, дайте примери.*

E8

.....

.....

.....

EU 18 **8. Ясно ли произнася думите?**

.....

.....

.....

EU 19 **9. Ако използва сигнали, те разбираеми ли са?**

.....

.....

.....

.....

ФУНКЦИОНАЛНА УПОТРЕБА НА КОМУНИКАЦИЯТА I

EU 2 1. Как показва „не“ или „не искам“?

.....

.....

EU 3 2. Как изразява желание?

.....

.....

E1 3. Носят ли определено значение звуци или действия като хапане на ръцете, щипане?

EU2

.....

EU3

.....

EU 13

.....

E2 4. Посочва ли с пръст?

.....

.....

Какво посочва?

.....

.....

EU 13 5. Какво най-много го мотивира да комуникира (напр. храна, детско филмче, компютър)?

.....

.....

EU 13 6. Способен/на ли е да дава указания/инструкции на групи хора (например „седни“, „там“)?

.....

.....

На кого?

.....

.....

Къде?

.....

.....

EU4 **7. Насочена ли е комуникацията по подходящ начин към друг човек?**

EU 5

Към кого?

В какви ситуации?

EU 20 **8. Инициира ли комуникация?**

.....

Как? (чрез думи, знаци, действия)

.....

Това променя ли се в зависимост от хората или контекста?

.....

EU6 **9. Научава ли и използва ли думи като част от ежедневни ситуации?** *(напр. закуска)*

EU8

EU9

EU10

.....

EU7 **10. Може ли да поиска помощ, когато е изправен пред проблем?**

.....

EU8 **11. Успява ли да генерализира думите, научени в ежедневието, в нови ситуации?**

EU10 *(например, от закуска към други ситуации на хранене)*

.....

EU11 **12. Какво прави, когато е разстроен?**

EU 16

EU 17

Може ли да покаже какъв е проблемът или как се чувства?

.....

.....

EU12 13. Как привлича внимание?

.....

.....

EU19 14. Насочва ли вниманието на другите към неща, които са му интересни?

.....

.....

EU 15 15. Задава ли въпроси, търси ли информация. Как?

.....

.....

16. Как може да му се помогне да използва комуникативните си умения? *(напр. реагира ли на подказване като започнато изречение или посочване?)*

.....

.....

EU 6 17. Къде е най-комуникативен? *(напр. пред компютъра, на обяг)*

EU 9

EU 10

.....

.....

EU4 18. С кого комуникира най-много?

EU 11

.....

.....

19. Използва ли езика адекватно на контекста?

.....

.....

РАЗБИРАНЕ НА КОМУНИКАЦИЯТА I

U1 1. Контрол върху вниманието – коментирайте неговата/нейната способност да насочи вниманието си към задача в групова ситуация и в индивидуални занимания.

.....

.....

U5 2. Умения за слушане и запомняне – какво е нивото на неговата /нейната слухова памет?

U6

U7

U15

U3 3. Употребява ли жестове, знаци, символи или написани думи като помощно средство за разбиране на устната реч?

.....
.....

Кога?

.....
.....

Как?

.....
.....

U2 4. Отговаря ли на повикване по име, реагира ли на „не“ или „спри“?

U4

.....
.....

Изпълнява ли инструкции, свързани със конкретната ситуация, като „обуй си обувките“? Моля, дайте пример.

.....
.....

U5 5. Разбира ли съществителни имена (напр. чаша, бисквита, кола)?

.....
.....

U6 6. Разбира ли глаголи (напр. бягам, скачам)?

.....
.....

7. Разбира ли следните думи като част от прости въпросителни изречения, отнасящи се до конкретната ситуация?

.....
.....

U9 Какво?

.....
.....

U8 Къде?

U9

.....
.....

U14 Коѹ?

Моля, дайте примери кога/къде той разбира тези изречения.

U12 8. Разбира ли прости фрази, свързани със събитие от непосредственото минало (неща, които са се случили току-що)?

U13 Събитие от непосредственото бъдеще (неща, които предстои да се случат след малко)?

Моля, дайте примери кога той/тя използва речта по този начин.

U11 9. Може ли да разбере езика, когато той се отнася до неща, които са леко извън ситуацията „тук и сега“ (напр. да премести фокуса на вниманието си от инструкцията, свързана с дейност на масата, към инструкцията да донесе нещо от шкафа)?

U16 10. Може ли да разбере езика, когато е насочен извън ситуацията „тук и сега“ към познати или особено интересни събития или места (напр. свързани с разходка или с дома)?

11. Коментирайте скоростта на преработка на вербална информация (напр. необходимо и му/ѹ е повече време, за да преработи устната реч? Колко?)

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На база събраната информация; на направеното наблюдение в периода -;

проведената анкета на.....

и проведеното изследване по метода на Kate Silver (въвеждат се всички инструменти за наблюдение и оценка, които са използвани) на....., може да се направи заключението, че лицето ,

общува

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Приложение 2

РЕЧНИК НА ТЪЛКОВНИКА

Тема 1. ХОРАТА - Аз и другите

Темата дава възможност да се изследва семейната среда на човека и мястото му в нея с цел комуникиране мястото за живеене.

Кой съм аз?

Как се казвам?

Кои са важните хора около мен?

Каква е моята връзка с тях?

Как изборът ми и възможностите ми за избор на място за живеене са свързани с тези хора?

Тема 2. МОЯТ ДОМ – Мястото, на което живея

Моята стая, къща или апартамент са важна част от комуникацията за избор на място за живот. Използването на това табло или част от пиктограмите може да подпомогне тълковника още в първите етапи на осъществяване на контакт с човека и да въведе темата за дома като съществена за комуникиране.

Тема 3. ИЗБОР – приемам/не приемам

Изразяването на волята на човек лесно може да бъде разбрана и уважена – използвайки таблата с пиктограми или проследявайки естествените жестове за одобрение или неодобрение и отрицателен отговор – поклащане на глава, помахване с пръст, усмивка, поза на тялото. Даването на избор от две алтернативи води до положителен или отрицателен отговор. При задаване на затворени въпроси можем бързо и лесно да достигнем до отговор с предложените средства. Използвайте някои от пиктограмите, за да направите табло за съгласие или несъгласие, според индивидуалността на човека, като го подпомогнете по-най добрия за него начин.

Тема 4. В СЪДА

Посещението на непознато място и откъсването от ежедневието и познатото може да бъде неприятно за повечето хора. Използването на пиктограми може да обясни ситуацията предварително, да подготви и успокои очакването на предстоящото и непознато събитие.

Тема 5. ПЪТУВАНЕ

Преместването от едно място на друго може да доведе не само до притеснение, но и до физически дискомфорт. Отново, описвайки детайлите на ситуацията, можем да избегнем ненужно напрежение и да имаме още една ситуация, за която човекът е подготвен. Детайлите като цвят на превозното средство, час на тръгване, спътници, могат да бъдат споделени с човека, ако се налага пътуване до съда.

Тема 6. ИЗБОР. МОГА ДА ИЗБИРАМ

Предоставянето на възможност за избор може да подпомогне комуникацията в много и различни ситуации. Може да насочи и конкретизира темата на разговора, да даде насока за решаване на спор или вземане на правилно решение.

Тема 7. ЕМОЦИИ и СЪСТОЯНИЯ

Понякога е трудно да намерим точната дума за моментното си състояние, но дори неясно назовани, това може да помогне в трудни и емоционални ситуации.

Тема 8. ПОЗДРАВИ

Поздравите са добро начало или край на общуването, които дават време на събеседниците да разменят информация, начало или край на разговор

Тема 9. ЕЖЕДНЕВИЕ

Да поговорим за ежедневието и обичайните дейности може да бъде по-лесно с пиктограми. Изследването на разбирането и изразяването може да започне от тук.

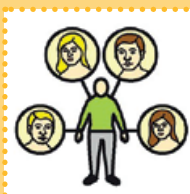
Тема 10. ВЪПРОСИ

Задаването и отговарянето на въпроси е от съществено значение в процеса на комуникация. Много важно е да сме сигурни, че въпросът е правилно разбран, за да подпомогнем и отговорът по дадена тема.

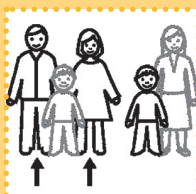
Тема 1. ХОРАТА - Аз и групите



АЗ СЪМ ...



СЕМЕЙСТВО



ЛЕЛИ И ЧИЧОВЦИ



БАБА И ДЯДО



МАЙКА



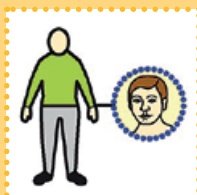
БАЩА



РОДИТЕЛИ



РОДИТЕЛИ



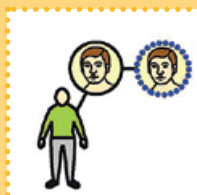
БРАТ



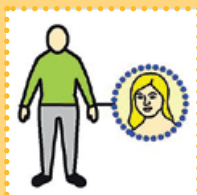
БРАТ



БРАТ



ЧИЧО



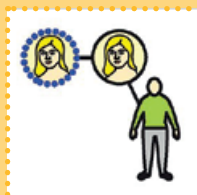
СЕСТРА



СЕСТРА



СЕСТРА



ЛЕЛЯ

Тема 2. МОЯТ ДОМ – Мястото, на което живеея



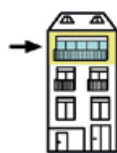
КЪЩА



ДОМАКИНСТВО



ДОМ



АПАРТАМЕНТ



СПАЛНЯ



ДОМАКИНСТВО



ЛЕГЛО



ГАРДЕРОБ



СПАЛНЯ



ЛЕГЛО



СТОЛ



ШКАФ



МАСА



ТЕЛЕВИЗОР



БАНЯ



МЯСТО ЗА ХРАНЕНЕ

Тема 3: ИЗБОР – приемам/не приемам

ДА			НЕ
ДА	ДА	НЕ	НЕ
			
ДА	ДА	НЕ	НЕ
			
ДА	ДА	НЕ	НЕ
			
ДА	ДА	НЕ	НЕ

Тема 4. В СЪДА



СЪДЕБНО ЗАСЕДАНИЕ



АДВОКАТ



АДВОКАТ



СГРАДА НА СЪДА



ИЗЛУШВАНЕ



ИЗЛУШВАНЕ



РЕШЕНИЕ



ЗАКОН



СЪДЕБНИ ЗАСЕДАТЕЛИ



ТЪЛКОВНИК



СЪДИЯ



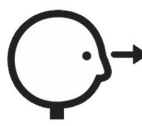
СЪДИЯ



ЧУК НА СЪДИЯ



СЛУШАМ



ГЛЕДАМ



ОТГОВАРЯМ
НА ВЪПРОСИ

Тема 5. ПЪТУВАНЕ



ПЪТУВАНЕ



НА КОЯ ДАТА?



КОГА?



В КОЛКО ЧАСА?



ПРИГОТВЯМ СЕ



ХАПВАМ



ХАПЧЕ



ПЪТУВАНЕ



ПЪТУВАМ ОТ ... ДО ...



ПЪТУВАМ С КОЛА



ПЪТУВАМ С АВТОБУС



ПЪТНИК



БИЛЕТ



АВТОБУС

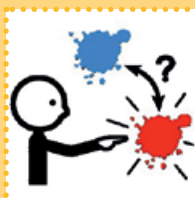


ВЛАК



КОЛА

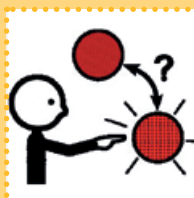
Тема 6. ИЗБОР – мога да избирам



ИЗБИРАМ



РЕШАВАМ



ПРЕДПОЧИТАМ



ИЗБИРАМ



КАКЪВ Е ТВОЯТ АДРЕС?



КЪДЕ?



ИЗБИРАМ РАБОТА



КЪДЕ ЖИВЕЕШ?



КОЛКО ДЪЛГО?



КОГА И КЪДЕ?



ИЗБИРАМ КАКВО
ДА ПРАВЯ



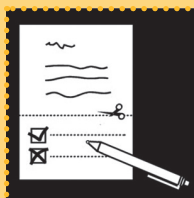
ИЗБИРАМ ХРАНА



ИЗБИРАМ КАКВО
ДА РАБОТА



ИЗБИРАМ КНИГА

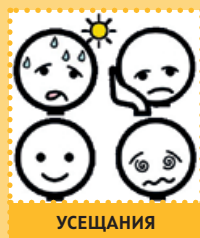
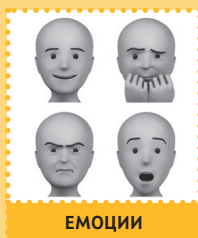


ИЗБОР

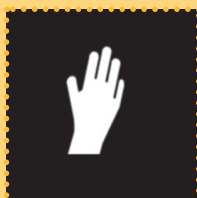


ИЗБИРАМЕ ЗАЕДНО

Тема 7. ЕМОЦИИ И СЪСТОЯНИЯ



Тема 8. ПОЗДРАВИ



ПОЗДРАВ



РЪКУВАМ СЕ



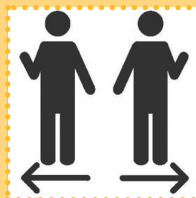
ЗДРАВЕЙ



ЗДРАВЕЙ



ПОЗДРАВ



ДОВИЖДАНЕ



ЧАО



ЧАО



ЧАО



ДОВИЖДАНЕ



ДОБЪР ДЕН



ДОБЪР ДЕН



ДОБЪР ВЕЧЕР

ДОБРО
УТРО!

ДОБЪР
ДЕН!

ДОБЪР
ВЕЧЕР!

Тема 9. ЕЖЕДНЕВИЕ



ЕЖЕДНЕВИЕ



ДУШ



МИЯ ЗЪБИ



ПРЕОБЛИЧАНЕ



ПРАНЕ



ГОТВЕНЕ



ЧИСТЕНЕ



ЧИСТЯ



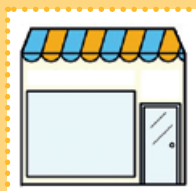
ГЛЕДАМ ТЕЛЕВИЗИЯ



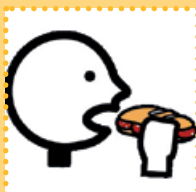
ПАЗАРУВАМ



КОШНИЦА ЗА ПАЗАР



МАГАЗИН



ЯМ



ПИЯ



ПОЧИВАМ



ГРИЖА ЗА ЗДРАВЕТО

Тема 10: ВЪПРОСИ



ВЪПРОС



ЗАДАВАМ ВЪПРОС



ПИТАМ



ИСКАМ РАЗЯСНЕНИЕ



КАК Е ИМЕТО ТИ?



КАКЪВ Е ТВОЯ АДРЕС?



КАКВО РАБОТИШ?



КЪДЕ Е ТОВА?



КАКВО Е ТОВА?



КАКВО КАЗА?



ЗАЩО?



КЪДЕ?А



КОЯ ПРОГРАМА
ИЗБИРАШ?



КАКВО Е ВРЕМЕТО?



КОЛКО Е ЧАСА?



КАКВА Е РАЗЛИКАТА?

Приложение 3

Бланка за изготвяне на Експертиза

ЕКСПЕРТИЗА

На

ЕГН с постоянен адрес: гр./с.,
ул., извършена от
.....,
ЕГН с постоянен адрес: , през/.....
.... г. в качеството на Тълковник по ПВР.

Личен обучителен и професионален опит:

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Експертизата е назначена с протокол от № на
..... съд, по гр..... дело
№/.....г., състав и има за задача:

(посочената задача е примерна и е във връзка с делата за настаняване)

1. Да се увери, че може да посредничи в комуникацията с
....., в това число да предава достоверно неговата/нейната воля и по разбираем за лицето начин да пресъздава поставените от съда и страните въпроси.

2. При утвърдителна декларация от вещото лице в горния смисъл относно възможността за осъществяване на комуникация с оглед реализация на правото на за независим живот в общността по смисъла на чл. 19 КПХУ и необходимостта становището да е дадено в резултат на информирано съгласие:

– Да предаде по достъпен начин искането на молителя за настаняване в социална услуга

– Въз основа данните по делото – да го/я уведоми за наличните алтернативи за ползване на социални услуги в общността – резидентен тип и дневна грижа в общността, респективно възможностите за отглеждане в семейство на настойник/родственици, както и самостоятелен живот в общността извън гореспоменатите възможности.

I. ДАННИ ОТ ДЕЛОТО

Производството по делото е образувано по молба чл. 16А и сл. от Закона за социалното подпомагане (ЗСП). Образувано е по молба на ДСП – „.....“ с искане за настаняване на, ЕГН, в, гр., за срок от три години или до промяна на обстоятелствата, възникнали по-рано от този срок, считано от 2.

Съдът намира, че спецификата на делото не предполага интересите на запретеното лице да бъдат в пълна степен защитени чрез неговия настойник. Касае се за особена закрила, дължима от държавата на всеки един етап от производството. Съгласно чл. 13, ал. 1 от Конвенцията за правата на хората с увреждания „държавите – страни по настоящата конвенция, осигуряват на хората с увреждания ефективен достъп до правосъдие наравно с всички останали с оглед ефективното изпълнение на тяхната роля като преки и непреки участници“. Правото на достъп до съд, включително и пряк достъп до право на обжалване, може да бъде ефективно реализирано именно чрез допускане на правна помощ под формата на процесуално представителство, независимо че в уредбата на производството по чл. 16а ЗСП не се предвижда задължителна адвокатска защита.

II ДАННИ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

- Къде се осъществява изследването?
- Канали, по които се събира информацията (описват се)

- Каква информация е събрана по всеки канал – от интервюта с определени лица, от документацията; от наблюдение и провеждане на протокол за изследване на комуникацията; за доверителни отношения - има ли такива?

- Съдържание на информацията: място на настаняване; медицинска история и актуално състояние; събиране на данни за нивото на комуникативна компетентност?

III. АНАЛИЗ

- От събраната информация: може ли да подкрепи поставените задачи от съда;

- Анализ на протокол за изследване на комуникацията – верификация на събраните данни и оценка на Тълковника за нивото на комуникация – как човекът комуникира волята и желанията си; какъв подход е установен; как и дали развива уменията си за вземане на решения;

- Анализ на комуникативната среда с хора на различно ниво на доверителни взаимоотношения - анализ на доверителните лица.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По задачите, поставени от съда

**1. Да се увери, че може да посредничи в комуникацията с
....., в това число да предава достоверно неговата/нейната воля и по разбираем за лицето начин да пресъздава поставените от съда и страните въпроси.**

..... (заключение)

2. При утвърдителна декларация от вещото лице в горния смисъл относно възможността за осъществяване на комуникация с оглед реализация на правото на за независим живот в общността по смисъла на чл. 19 КПУ и необходимостта становището да е дадено в резултат на информирано съгласие:

– Да предаде по достъпен начин искането на молителя за настаня-

ване в социална услуга гр./с.:

– Въз основа данните по делото да я уведоми за наличните алтернативи за ползване на социални услуги в общността – резидентен тип и дневна грижа в общността, респективно възможностите за отглеждане в семейство на настойник/родственици, както и самостоятелен живот в общността извън гореспоменатите възможности.

.....(заключение)

Мерки за подкрепа, които Тълковникът предлага:

1. Комуникиране на волята и желанията чрез Директна алтернативна подкрепа (ДАК)

(Виж в Глава “Комуникация”)

0. Комуникиране на волята и желанията чрез доверително/и лице/а - ПВР. В тази процедура вещото лице Тълковник може да подкрепи тълкуването от професионална гледна точка.

1. Комуникиране на волята и желанията, чрез интерпретация - най-добрата интерпретация на волята и желанието

- Хипотези за изслушване на лицето – възможност за комуникация по една от трите мерки;
- Препоръки и допълнителна подкрепа за лицето и съдията – място на изслушване на човека; брой хора; времетраене; почивки и т.н (Виж в теми „Протокол за изследване на комуникацията“ и „Профил на Тълковника“)

Тълковник:

Полезни връзки

1. Владимирова, С. (2008), Подпомогнатата комуникация, БАЛИЗ, София
2. Владимирова, С., Дионисиева (2007-2013), Комуникацията – врата към света - Първи стъпки с програмата МАКАТОН, София
3. Йософова, Р. (2008) Мълчанието, Издателство Логопедичен Център „Ромел“, София
4. Манолева, А. (2014), Как да развием уменията за общуване и комуникация при деца с аутизъм и сходни комуникативни нарушения, Издателство Логопедичен Център „Ромел“, София
5. American Speech-Language-Hearing Association (2002) Augmentative and alternative communication: Knowledge and skills for service delivery
6. Bedwani M., Bruck S. and Costley D. (2015), Augmentative and alternative communication for children with autism spectrum disorder: An evidence-based evaluation of the Language Acquisition through Motor Planning (LAMP) programme, Cogent Education, 2: 1045807
7. Beukelman D. , Fager Ph.D.(2009), AAC for adults with acquired neurological conditions
8. Burkhart L., Porter G., (2006), Communication Strategies for Children Who Face Multiple Challenges Pre-Conference Instructional course – ISAAC Düsseldorf Partner-Assisted
9. Kent-Walsh J. & Mcnaughton D. (2005), Communication Partner Instruction in AAC: Present Practices and Future Directions, Augmentative and Alternative Communication, 21:3, 195-204, DOI: 10.1080/07434610400006646
10. Kate Silver, Autism Initiatives (2005), Assessing and developing communication and thinking skills in people with autism and communication difficulties (a toolkit for parents and professionals), Jessica Kingsley Publisher
11. Frost L., Bondy A.(2002), The Picture Exchange Communication System, Training manual, Second edition
12. Mirenda, P. (2017), Values, Practice, Science, and AAC Research and Practice for Persons with Severe Disabilities, Vol. 42(1) 33 –41 © The Author(s) 2016 Reprints and permissions: sagepub.com/journalsPermissions.nav DOI: 10.1177/1540796916661163 journals.sagepub.com/home/rps

13. Nunes, D. (2008), AAC interventions for autism: A research summary, International journal of special education, vol. 23, number 2
14. Owen F, Griffiths D., (2008), Challenges to the Human Rights of People with Intellectual Disabilities, Jessica Kingsley Publishers
15. Papazoglou, K., & Andersen, J. P. (2014), A guide to utilizing police training as a tool to promote resilience and improve health outcomes among police officers. Traumatology: An International Journal, 20(2), 103–111
www.doi.org/10.1037/h0099394
16. Shahan, Andrew (2009), Understanding how children learn to communicate and talk – Parts 1 and 2
17. Shahan, Andrew (2009), Understanding how adults influence children's communication and interaction. KP ASD Regional Health Education Program
18. www.communicationmatrix.org - Роуланг Ч. (2004), Комуникационна матрица
19. Добра комуникация в психиатричната консултация.
www.cambridge.org/core/journals/advances-in-psychiatric-treatment/article/communicating-with-people-with-intellectual-disabilities-a-guide-for-general-psychiatrists/7CDBE09DC1B7AA63700A5031B9319E39/core-reader
20. Практики с възрастни с интелектуални затруднения
www.benchmark.org.nz/guidelines/responsive-practice-with-adults-with-learning
21. Допълваща и алтернативна комуникация - ДАК
www.asha.org/public/speech/disorders/aac
22. Истории на потребители на ДАК
www.tobiidynavox.com/learn/user-stories
23. Фондация Асист - помагачи технологии, www.assistfoundation.eu
24. Шест мита за хората с интелектуални затруднения - www.youtube.com/watch?v=6SJvA4619Q&ab_channel=AuraFundaci%C3%B3

Надя Шабани е юрист, директор на Българския център за нестопанско право. Ръководи проекти в различни сфери: застъпничество за разнообразни граждански каузи, социални политики, човешки права, изграждане на публично-частни партньорства и други. Интересите ѝ са в областта на правата на децата, хората с увреждания и равенството пред закон, правото на сдружаване и мирните събирания.

Мария Станчева е логопед, специален педагог в социална услуга (Център за социална рехабилитация и интеграция с приоритет за хора от аутистичния спектър). Развива професионалните си умения в области, касаещи общуването и комуникацията на деца с аутизъм и работи за популяризирането на темата за Допълваща и Алтернативна Комуникация (ДАК) и използването ѝ от децата с комуникативни нарушения и техните семейства. Използва програма за алтернативна комуникация МАКАТОН – програма за комуникация и PECS – система за комуникация с размяна на картинки, които се използват по цял свят от хора с трудности в областта на комуникацията от различни възрасти.

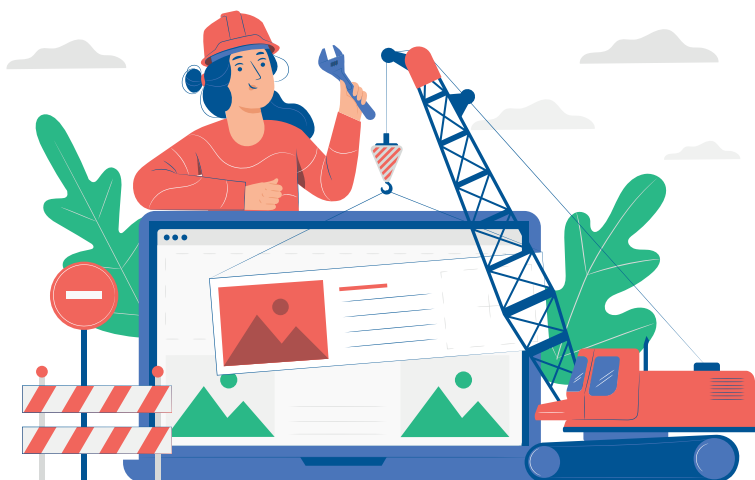
Росица Савова е логопед, специален педагог и координатор на програми за младежи и възрастни в социална услуга (Център за социална рехабилитация и интеграция с приоритет за хора от аутистичния спектър). Притежава правоспособност на екзаминатор върху различни инструменти за изследване на езиково-говорните компетенции и процесите на четене и писане на деца и възрастни. Професионалният ѝ опит започва през 2007 г., а през 2012 г. – като част от екипа на Българска асоциация за лица с интелектуални затруднения (БАЛИЗ) – се развива в още една голяма тема – Подкрепено вземане на решения (ПВР). Към 2020 г. тя е фасилитатор на мрежи за подкрепа, консултант и лицензиран обучител по ПВР. Интересува се от нови подходи и практики, които да гарантират равнопоставеността на хората с нарушения в интелектуалното функциониране и съпътстващи затруднения в комуникацията.

ПОДКРЕПЕНО ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЕ

ТЕОРЕТИЧЕН И ПРАКТИЧЕСКИ ПОМОЩНИК
за ТЪЛКОВНИЦИ по Подкрепено вземане на решение

Българска

Първо работно издание



Публикацията е подготвена в рамките на Програма „Следваща стъпка“ на Български център за нестопанско право, подкрепена с грант на Фондации „Отворено общество“ в партньорство с Инициативата за човешки права на Фондации „Отворено общество“. Статиите, материалите и информацията в публикацията по никакъв начин не обвързват и не представляват становище на Фондации „Отворено общество“.

© Надя Шабани, Мария Станчева, Росица Савова

© freerik, илюстрации, 2020

© Български център за нестопанско право, 2020



БЪЛГАРСКИ ЦЕНТЪР
ЗА НЕСТОПАНСКО
ПРАВО